

ÜSKÜDAR

SEMPOZYUMU

II

12 - 13 Mart 2004

BİLDİRİLER

CİLT 2

Editörler

Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Doç. Dr. Ahmet Emre Bilgili
Dr. Kemal Kahraman
Celil Güngör
Seyfettin Ünlü

Tel. 0216 341 05 00
Fax 0216 391 60 61

Üsküdar Belediye Başkanlığı
Üsküdar Araştırmaları Merkezi
Yayın No: 16

ISBN Takım No: 975-92019-4-1
ISBN Cilt 2: 975-92019-6-8

Editörler

Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Doç. Dr. Ahmet Emre Bilgili
Dr. Kemal Kahraman
Celil Güngör
Seyfettin Ünlü

Mart, 2005 İstanbul

TEKNİK HAZIRLIK: KAKNÜS AJANS
KAPAK DÜZENİ: KAKNÜS AJANS
İÇ BASKI: ALEMDAR OFSET
KAPAK BASKI: MILSAN
CİLT: DİLEK MÜCELLİT

Üsküdar Sempozyumu

Yer: Üsküdar Belediyesi Çamlıca Eğitim Merkezi

Tarih: 12-13 Mart 2004

Düzenleyen: Üsküdar Belediyesi

TARİH VE TABAKAT KİTAPLARINDA ÜSKÜDÂRÎ NİSBESİYLE ANILIP ADINDAN SÖZ ETTİREN ÜSKÜDARLI BİLGİNLER

Cemal Ağırman*

Bir ülke veya toplumun kültür ve medeniyetini yansıtan en önemli göstergelerden biri, şüphesiz yetiştirdiği bilim adamlarıdır. Günümüzde olduğu gibi, geçmişte de çeşitli bilim dallarında kendinden söz ettiren, isim yapan; biyografi, tabakat ve tarih kitaplarına giren pek çok Üsküdarlı bilim adamı yetişmiştir. Bu bilginler içerisinde din bilgini olup *müfessir*, *muhaddis*, *fak'h*, vs. olanlar bulunduğu gibi, *mantık*, *tarih*, *coğrafya*, *edebiyat*, *şiiir*, *resim*, *tezhip*, *hat*, *müzik* ve buna benzer alanlarda uzman olanlar, *şeyhülislamlık*, *şeyhlik*, *vezirlik*, *sadrızamlık*, *kadılık*, *kazaskerlik* gibi önemli görevleri ifa edenler ve yüksek eğitim kurumunda ders verecek kadar yetkin *müderrisler* de bulunmaktadır.

İstanbul'un fethinden sonra Doğu'ya yapılan seferlerde bir harekât üssü olarak kullanılması, hem hükümdarların ve devlet adamlarının dinlenmeleri, hem de sefere çıkış ve dönüşlerinde kalabilmeleri için bir takım saraylar ve kasırların inşa edilmesi, özellikle de İstanbul'a olan yakın bağı, Boğaz'a nezareti ve sahip olduğu tabii güzellikler, Üsküdar'a karşı duyulan ilgiyi artırmıştır.

Bu ilgiyi artıran diğer bir faktör ise Üsküdar'ın, *tekke*, *mektep* ve *medreseleri* bol olan bir yerleşim yeri olmasıydı. Bugün de değişik hizmetler için kullanılan *Mihrimah Sultan*, *Şemsi Paşa*, *Çinili (Orta Valide)* ve *Ahmediye* Medreselerinin yanı sıra, *Askerî rüşdiye*, *Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne* ile bir çok tekkenin burada yer almış olması, ilim tahsil etmek ve irşad faaliyetlerinde bulunmak gibi amaçlarla da Üsküdar bir cazibe merkezi olmuştu¹. Dolayısıyla dışardan gelenlerden ve yerli halk arasından pek çok ünlü şahsiyet yetişmiş, adından söz ettiren bu şahsiyetler, toplumun *kültürel*, *sosyal*, *siyasal* ve *bilim* hayatına, bu hayatın müsbet manada gelişmesine önemli katkılar sağlamışlardır.

Biyografik eserlere bakıldığında İstanbul'un diğer ilçe veya semtlerine nazaran coğrafi bölge adı nisbesi ile anılan en çok kişinin Üsküdar'da bulunduğunu görmek mümkündür.

* Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

¹ Tahsin, Yazıcı, "Üsküdar" md., *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, İstanbul 1986, XIII, s.129-130.

Üsküdârî (Üsküdarlı) nisbesi ile anılanların bir kısmı bizâtihi Üsküdar doğumludur. Bir kısmı ise bir vesile ile dışardan gelip sonradan Üsküdar'a yerleşen ve orada hayat sürenlerle görev icabı gelip orada ölen ve sadece orada metfun olduğu için Üsküdârî nisbesini alanlardır. Ancak dışardan gelip yerleşen ve Üsküdar'da vefat eden her ünlü veya bilim adamı için de Üsküdârî nisbesi verilmiş değildir.

Üsküdârî nisbesiyle anılan âlimleri, genel olarak *tefsirciler, hadisçiler, fıkıhçılar, edebiyatçılar, coğrafyaçılar, tarihçiler, müderrisler, müzisyenler, şâirler, hattatlar* vs. şeklinde bir sınıflandırmaya tabi tutmak mümkündür. Ancak eski âlimler genelde tek yönlü olmadıkları için her şahsı yalın ve tek boyutlu bir kategoriye dahil etmek mümkün değildir. Bu tür kişileri en çok tanıdıkları, ya da en çok eser verdikleri alana dahil etmek mümkündür.

Biz bu tebliğde, bunlardan, tebliğin sınırlarını fazla zorlamamak için sadece *Üsküdâr* nisbesiyle anılıp adından söz ettiren bilginleri ele alacağız. Bunların iştigal edip meşhur oldukları ilim dallarını ve ifâ ettikleri görevleri belirtecek, önemli eserlerine yer vererek kısaca bilim tarihindeki yerlerine işaret edeceğiz.

Daha sonra hangi ilimlerde öne çıktıkları ve hangi bilime daha fazla katkı sağladıkları üzerinde durularak genel bir değerlendirme yapılacaktır, dönemsel olarak daha çok hangi bilim dallarına yöneldikleri ve mümkün olduğu kadar bunun kültürel alt yapısı irdelenecektir.

Tefsirciler

1. (1) **Mehmed Emin Üsküdârî** (Kasîrîzâde) (ö.1149/1736) [Müderris, tefsirci, dilci, kelâmcı, mantıkçı, felsefeci, ahlâkçı, mutasavvıf]

Kasîrîzâde Mehmed Emin Üsküdârî, Arap Dili ilimlerinin çoğu dallarında ve İslâmî ilimlerini hemen hemen her alanında tam bir otorite olup saygın bir kişiliğe sahiptir. İlmî vukûf-yetini *Arap Dili ve Edebiyatı* ile *tefsir, fıkıh, kelâm, akâid, mantık, felsefe, İslam ahlâkı* ve diğer alanlarında verdiği güzide eserlerde görmek mümkündür. Çok yönlü eserler verdiği için onu kesin çizgilerle herhangi ilmî bir kategoriye dahil etmek mümkün değildir. Ancak biz Kur'an ve tefsirin önceliği nedeni ile onu tefsirciler kategorisinde zikretmeyi tercih ettik.

Mehmed Emin, Pîr Ali (Aziz Mahmud Hüdâyî) hazretlerinin kerîme-zâdeleri Seyyid Abdulhay Efendi'nin oğludur². Fazilet ehli ve önde gelen saygın **müderris**lerden biridir. Önce Şeyh Murad Nakşibendî'nin tarikatına intisab etmiş, daha sonra Şeyh Osman Mevlevî'ye yakın olmuştur³. Celvetiyye tarikatına da intisab ederek ayrıca yararlanmış. Kısa zamanda şöhrete ulaşınca öğrenim halkasına kalabalık bir öğrenci kitlesi katılmış, bunun yanı sıra bir çok eser kaleme almıştır. Gerçekten fazilet ve edeb kaynağı bir âlimdir. 1149/1736 tarihinde vefat etti. Üsküdar'da Bülbül Deresi Kabristanı'nda metfundur. Kitapları, Emîr Hoca olarak bilenen Abdulkadir Efendi'ye intikal etmiş, onun vefatıyla kütüphanelerde koruma altına alınmıştır⁴.

² Mecelletü'n-Nisâb müellifi Müstakîmzâde, Mehmed Emin'den, Şeyh Abdulhayy'ın torunu olarak bahsederken (vr. 355a), Bursalı Mehmet Tâhir, oğlu olarak bahsetmektedir (Osmanlı, Müellifleri, II, s.29).

³ Müstakîmzâde, *Mecelletü'n-Nisâb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, vr. 355a.

⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Ankara 2000, II, s.29; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hedîyyetü'l-Ârif'n Esmâu'l-Müellif'n ve Âsâru'l-Musannif'n*, İstanbul 1955, I, s.323; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut 1992, VI, s.41; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî* (yahut Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye), İstanbul 1308, I, s.405.

Eserleri: 1) *Câmiu'l-Kavâid ve Zübdetü'l-Fevâid fi Cemi'i Kavâidi's-Sarf* (Arap dili), 2) *Câmiu'l-Kavâid ve Zübdetü'l-Fevâid: en-Nisbetü'l-Hikemiyye* (Mantık), 3) *Emsile-i Muhtelif Şerhi* (Arap dili), 4) *er-Risâletü'l-Mufrede fi Mefhumâtı'l-Kadâyâ ve Nesebeha* (Mantık), 5) *Hâşiye alâ Hâşiye İsmüddin alâ Fevâidi'z-Ziyâde*, 6) *Hâşiye alâ Hâşiye min Ebi'l-Feth fi İlmi'l-Âdâb*, 7) *Hâşiye alâ Hâşiyeti İsmüddin alâ Şerhi Kâfiye li-Molla Câmi'*, 8) *Hâşiye alâ Hâşiyeti Murza Cân li-Şerhi'l-Karabağî alâ Risâle*, 9) *Hâşiye alâ Hâşiyeti Risâleti'l-İsbâti'l-Vâcib*, 10) *Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Fethiyye fi Adâbi'l-Munazara* (Mantık), 11) *Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Fevâidi'z-Ziyâiyye*, 12) *Hâşiye alâ Hâşiyeti'n-Nüniyye li'l-Hayâl*, 13) *Hâşiye alâ Hâşiyeti's-Seyyid alâ Şerhi'l-Kutb ale's-Şemsiyye*, 14) *Hâşiye alâ Hâşiyeti's-Seyyid Şerif ale'l-Mutavvel*, 15) *Hâşiye alâ Hidâyeti'l-Hikme* (Metafizik), 16) *Hâşiye alâ İmtihâni'l-Ezkiyâ*, 17) *Hâşiye alâ Kısmi's-Sân min Şerhi's-Şemsiyye*, 18) *Hâşiye alâ Risâleti Ciheti'l-Vahde li-Fenâr*, 19) *Hâşiye alâ Şerhi'r-Risâleti'l-Vad'iyye li'l-İsâm*, 20) *Hâşiye alâ Şerhi's-Şemsiyye*, 21) *Hâşiye alâ Şerhi't-Telh's* (Arap Edebiyatı), 22) *Hâşiye ale'd-Durer ve'l-Gurer* (Fıkıh), 23) *Hâşiye alâ Tefsiri'l-Beydâv* (Tefsir), 24) *Keşfu'l-Gumme an Kulûbi'l-Ummeh*, 25) *Mefhûmu'l-Binâ ve'l-Emsile*, 26) *Müstâğni's-Şurûh* (Arap Dili), 27) *Nadrâtü'l-Enzâr fi Şerhi Menâr* (Fıkıh usûlu), 28) *Nikatü't-Tasrîh*, 29) *Risâle fi Bazı Garâibi'l-İlâl ve'l-İdgâm ve'l-Kelimât* (Arap Dili), 30) *Risâle fi Bazı Ta'rifâtı'l-Emsile ve'n-Nahv*, 31) *Risâle fi Beyâni Tevcihi't-Teşbih*, 32) *Risâle fi Beyâni'l-Fark Beyne'l-Mecâzi ve'l-Kinâye*, 33) *Risâle fi Beyâni'n-Nisbeti'l-Hükmiyye ve Eczâi'l-Kâziyye* (Mantık), 34) *Risâle fi Burhâni't-Temânu*, 35) *Risâle fi Câmi İhtilafâtı's-Sarf ve'n-Nahv*, 36) *Risâle fi Câmi ile'l-Maksûd ve'l-İzz*, 37) *Risâle fi Envâr's-Sıfati ve'l-Ezhâr* (Arap Dili), 38) *Risâle fi Envâi Mü'ennesi's-Semâ'i*, 39) *Risâle fi Fevâidi'l-Adâb ve'l-Munazara*, 40) *Risâle fi Fevâidi'l-Mantık ve'l-Hikme*, 41) *Risâle fi Fivâidi'l-Ma'ân ve'l-Beyân ve'l-Bed'*, 42) *Risâle fi Halli Kelâmi Beydâv fi İstisnâi'l-Vâkı*, 43) *Risâle fi Halli Mes'ele'ti's-Şâiriyye* (Astronomi), 44) *Risâle fi Halli Müşkilâtı Şerhi'l-Akâid fi Mebâhisi'l-İlm* (Kelam), 45) *Risâle fi Kelimâtı'l-Muğlakât*, 46) *Risâle fi Ma'nâ Neffu'l-Amr*, 47) *Risâle fi Şurûti'l-İlâl*, 48) *Risâle fi Tahkiki Ma'nâ Beyti Zi Deryâyı Şehâdât* (Tasavvuf), 49) *Risâle fi Tahkiki'l-İman Zahirihi ve'l-İmani İndellâh* (Kelam), 50) *Risâle fi Tefsiri "inne maa'l-yusri yusran"*, 51) *Risâle fi Tefsiri Bazı'l-Ayât ve Bazı Kelimâtı'l-Müşkile* (Tefsir), 52) *Risâle fi Tevc'hi Kelâmi'l-Keşşâf ve "ize'l-mev'ûdetü suilet"*, 53) *Risâle fi'l-Cebr ve'l-İhtiyâr*, 54) *Risâle fi'l-Mev'îza* (İslam Ahlakı), 55) *Risâle fi'n-Nisbeti'l-Hükmiyyât ve Gayrihâ*, 56) *Risâle Hurûf-ı Azma*, 57) *Risâle Maa'l-likâ fi Hutbeti'l-Kütübi'l-Arabiyye*, 58) *Sûre-i Tâhâ ve Sûre-i Kehf Hakkında Bazı Malumât*, 59) *Şerh alâ Ciheti'l-Vahde li'l-Ebher* (Mantık), 60) *Şerh-i Kelâm-i Şeyh Murâd*, 61) *Şerhu Berâhini'l-Hamseti'l-Meşhûre*, 62) *Şerhu Hulâsa fi'l-Hisâb*, 63) *Şerhu Mebâhisi'l-İlm min Şerhi'l-Akâid*, 64) *Şerhu Risâleti'l-Adâb li'l-Birgîv*, 65) *Şerhu Risâleti'l-Bahâiyye fi'l-Hisâb* (Matematik), 66) *Şerhu Tehz'bi'l-Mantık ve'l-Kelâm*, 67) *Şerhu Fıkı Ekber*, 68) *Tabirname*, 69) *Talikât alâ Hâşiyeti'l-Akâidi'l-Adudiyye*, 70) *Talikât Muteaddide alâ Evâili Şerhi't-Tehz'b*, 71) *Telh's li Telh'si Tehâfuti'l-Hukemâ fi Reddi Mezâhibi Ehli ..(Felsefe, estetik)*, 72) *Hâşiye alâ Şerhi's-Seyyid li-l-Fettâh*, 73) *Hâşiye alâ Şerhi'l-Fevâidi li'l-Câm*, 74) *Hâşiye alâ Şerhi'l-Kâfiye li'l-Hâcib*, 75) *Tercüme-i Ikdu'l-Cumân fi Târihi Ehli'z-Zamân* (Tercüme). Bu son eser, Aynî Ebu Muhammed Bedruddin Mahmud b. Ahmed'in 24 ciltten ibaret *Ikdu'l-Cumân* ismindeki meşhur tarihin birinci cildinin tercümesidir. Kendi eliyle yazdığı nüshası bugün Yıldız Kütüphanesi'nde mevcuttur⁵.

⁵ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, s.29; İsmail Paşa el-Bagdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifn* I, s.323; Hayruddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, s.41.

Hadisciler

2. (1). **Mustafa b. Ömer Üsküdârî (Celeb Mustafa) (ö. 1093/1682)** [Müderriş, hadisçi, fıkıhçı, kıraat âlimi, eğitimci, mantıkçı]

Âlimler arasında *Celeb* diye şöhret bulmuş saygın bir âlimdir. Süleymaniye **müderriş**i iken Dersaadet'te H.1093 tarihinde vefat etmiş, Topkapı dışında Kadizâde Mehmed Efendi'nin yanına defnedilmiştir.

Celeb Mustafa çok yönlü bir âlim olmakla beraber daha çok hadisçiliği ile öne çıkmaktadır. En önemli eseri *Müslim*'e yazdığı şerhtir. Kıraat ilminde de mahir olduğu anlaşılmaktadır. *Fıkıh*, *eğitim* ve *mantık* alanında yazdığı eserler, onun bu alanlarda da ihtisas sahibi olduğunu göstermektedir.

Eserleri: 1) *Şerhu Muslim*, 2) *Risâle fi İlmi'l-Kıraât*, 3) *Risâle fi İlmi'n-Nahv*, 4) *Ta'îmü'l-Muteallim Tarikâtü't-Teallüm*, 5) *Şerhu Mültekâ (Câmiu'n-Nukûl ve Lâmiu'l-Ukûl fi Şerhi Mültekâi'l-Ebhur)*, 6) *Ta'likâtü ale'l-Câm*, 7) *Risâle fi'l-Işkâli'l-Erba'ati mine'l-Mantık*, 8) *Tenvîru'l-Ezhân ve'd-Damâir fi Şerhi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*'dir⁶.

3. (2) **Râzî Abdullatif Efendi Üsküdârî (ö.1146/1733/34)** [Müderriş, hadisçi, edebiyatçı, tarihçi, şâir, askerî kassâm, kadı, molla]

Râzî Abdullatif, Dârussaâde ağası Yusuf Ağa'nın yazıcısı Abdullah Efendi'nin oğludur. Devletin değişik kademelerinde bir çok önemli görevlerde bulunmuş çok yönlü bir âlimdir. **Müderriş**, **askerî kassâm**, Mahmud Paşa **nâibi**, Haremeyn **müfettişi**, sonra Yenişehir, Edirne, Medine **mollası** ve İstanbul **kadısı** oldu. 1146/1733/34'de vefat etti. Üsküdar'da metfundur. **Edebiyatta** usta ve **şâir**dir⁷. Eserlerinde hadis ve tarih alanında yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Eserleri: 1) *Ehlu'l-Haber min Kelâmi Seyyidi'l-Beşer*. Hadis alanında yazılmış bir eserdir. 2) *el-Fülûkü'l-Meşhûn bi'l-Lü'lü'i-Meknûn*, 3) *Terceme-i Ikdu'l-Cumân fî Tar'hi Ehli'z-Zamân*. Bu da genel tarihle ilgili bir eserin tercümesidir.

4. (3) **Yakûb Afvî (b. Fenâyî Mustafa el-Amasî) el-Üsküdârî (ö.1149/1736)** [Hadisçi, tefsirci, fıkıhçı, vaiz, mutasavvıf, şeyh]

Celvetiye tarikatının şeyhlerinden faziletli bir zat olup yine aynı tarikatın önde gelen şeyhlerinden Odabaşı Şeyhi lakablı Amasyalı Fenâyî Mustafa Efendi'nin oğludur. Üsküdar'a sonradan yerleşmiştir. Tahsilini babası ve zamanın önde gelen âlimlerinden tamamladıktan sonra Üsküdar'da Çavuş Deresi yakınında bulunan Celvetî dergahında ilim ve irfan sahibi Bilecikli Şeyh Osman Efendi'ye intisap etmiş, burada feyz alarak tasavvuf alanında manevî dereceler kat etmiştir. 1148 tarihinde Üsküdar'da önce Cedîd Valide Sultan ve daha sonra Şehzâde Camii Kürsî Şeyhlikleri verildiyse de kısa bir süre ifa ettiği her iki görevden de feragat etmiş, Çelvetî âsitanesinde feyz ve marifet neşrini tercih etmiştir. H. 1149 tarihinde vefat etmiştir. İnadeye'den Karacaahmed'e giden caddenin sağ tarafında, yol kenarında annesinin yanına defnedilmiştir.

Yakûb Afvî ilim dünyasına çok önemli eserler bırakmıştır. Eserlerinin çoğu Arapçadır. Bu da Arap diline ve İslamî ilimlere olan hakimiyetini gösterir.

⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, s.24-25.

⁷ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, s.360.

Eserleri: 1) *el-Mefât'h Şerhu'l-Mesâb'h*: Hadis alanında yazılmış önemli bir eserdir. Arapça olarak yazılmıştır. Kendi el yazması Genel Kütüphane'de mevcuttur.

2) *el-Ves'letü'l-Uzmâ li-Hadrati'n-Nebiyi'l-Muctebâ*: Hz. Peygamber'in siyeri ve ona salavat getirmenin fazileti hakkında beş bab (bölüm) üzere tertiplenmiş Arapça güzide bir eserdir. Sahâflar şeyhi Ahmed Efendi tarafından tecüme edilmiştir. Bir nüshası Yerebatan Mahallesi'ndeki Esad Efendi Kütüphanesi'nde mevcuttur.

3) *Net'cetü't-Tefâsir f' Sûreti Yûsuf*: Yûsuf Suresi'nin tefsiri hakkındadır. Arapça'dır. Eser matbudur.

4) *Lam'a-i Nûrâniyye*: Pîr Ali Hazret-i Hudâyî'nin "Ezelden aşk ile biz yana geldik, hakikât-ı şem'ine pervâne geldik" matla'lı ilâhilerinin şerhidir. Bir nüshası Hankâh Pîr Kütüphanesi'nde mevcuttur.

5) *Ilhâkât ale't-Tecelliyât*: Bu da Hazret-i pîrin önemli eserlerinden olup Abdulgânî en-Nablûsî tarafından *Lema'âtü'l-Berki'n-Necd' Şerhu Tecelliyâti Mahmud Efend'* ismiyle şerh olunan *Tecelliyât*'ın mukaddimesine ait ilhakattır. Bunun da nüshası mezkûr kütüphanede vardır.

6) *Hûlasatü'l-Beyân fi Mezhebi'n-Nu'mân*: İmam-ı Azâm'ın menakıbı ile ictihad ve istinbat ettiği belli başlı fikhî meselelerden bahseden bir eserdir. Bir nüshası adı geçen kütüphanede mevcuttur.

7) *Kenzu'l-Vâiz'n*, 8) *Hediiyetü'l-Vuâz*: Her iki eser de mecâlis tarzında vaaz ve nasihattan oluşur. Her ikisinin nüshaları da mevcuttur.

9) *Hediiyetü's-Salik'n*: Celvetiye tarikatının sülûkü hakkında Türkçe bir risaledir. Ayrıca *di-vañçe* teşkil edecek kadar ilâhileri vardır. Bir ilâhisinin matlaı şöyledir:

Nider âşık hayâlâtı, Cemalındır münâcâtı

*Nider mâşuk münâcâtı, tecelli eyle ya Allah!*⁸

5. (4) Hıfzı Muhammed Hıfzı el-Üsküdârî (ö. 1165/1752) [Âlim, hadisçi, mutasavvıf]

Tasavvuf ehli âlim bir zattır. 1) *Fedailü'l-A'mâl (Hadis)*, 2) *Menâkıb-ı Şeyh Merzûk* adlı eserleri vardır.

6. (5) İsmail Nureddin Üsküdârî (Ebu'l-Yemen) (ö.1182/1768) [Hadisçi, fıkıhçı, mutasavvıf, şeyh]

Aslen Üsküdarlı olup daha sonra Medine-i Münevvere'ye yerleşen ve orada öğrenim gören İsmail Nureddin Üsküdârî, Meşâyih-ı Nakşibendinin büyüklerinden biri olup *hadis, fıkıh, tasavvuf* ve diğer bazı alanlarda ihtisas sahibidir. Yazdığı eserlerden de anlaşıldığı gibi hadisçiliği daha öne çıkmaktadır. *Sah'h-i Muslim* ile *Şifâ-i Şer'fi* şerh etmiş, *Şihâb'ı* ihtisar etmiş ve daha başka faydalı eserler de yazmıştır. 1182/1768'de Medine-i Münevvere'de vefat ederek *Bak' Kabristanı*'na defnedilmiştir⁹.

⁸ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s.201-202; *Hediiyetü'l-Ârif'n*, II, s.547; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Os-mân*, IV, s.649; Brockelman, *Suppl.*, II, s.434, 653-63; Fındıklı Mehmed Efendi, *Tekmiletü's-Şakaik f' Ehli'l-Hakâ-ik (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri V)*, nşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, s.436-444; Zirikli, *A'lâm*, VIII, s.202.

⁹ Zirikli, *A'lâm*, I, s.318; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s.33.

Fıkıhçılar

7. (1) **Tursunzâde Abdullah Feyzi b. Tursun b. Murad el-Üsküdârî** (ö.1019/1610) [Fıkıhçı, tefsirci, hadisçi, dilci, hattat, şâir]

Tursunzâde çok yönlü bir âlim olmakla beraber faziletli bir **edip** ve meşhur bir **hattattır**. İlimde daha çok *fıkıh* ve *hadis* alanında temayüz etmiştir. Üsküdar **kadı**lığı yaptı. Üsküdar **naib**liğinden azledilmiş iken 1019/1610'da İstanbul'da vefat etti. Fatih civarında Kadı Çeşmesi yakınında Abid Çelebi Mescidi avlusunda metfundur.

Eserleri: 1) *Tuhfetü'l-Hesnâ' fi's-Serhi alâ Mieti Had'sin min Meşâriki'l-Envâr*, 2) *Risâle fi Beyânî Mu'cizâtî Enbiyâ*, 3) *Hâşiye alâ Şerhi'l-Hidâye*, 4) *Risâle-i Kalemîyye (Arap dili)*, 5) *Risâle-i Fethi'l-Elgâz*, 6) *Hâşiye ale'l-Câm'*, 7) *Hâşiye alâ Şerhi'l-Fettâh*, 8) *Ferâizu's-Sirâciyye Tercümesi (Fıkıh)*, 9) *el-Hüccetü's-Ser'iyye (Kelam)*, 10) "A va lam yerav ile'l-ardı kem enbatina fhâ" *Ayet-i Kerresinin Tefsiri (Tefsir)*, 11) *Manzum Ferâiz (Fıkıh)*, 12) *Fevâidü'z-Ziyâiyye f' Şerhi'l-Kâfiye (Arap Dili)*, 14) *Gül-i Sâd Berk*, 15) *Divân'dır*.

Üç dilde de inşa ve nazma muktedir, özellikle de muammalı ilim ve fende mahirdi. *Cel'* ve *ta'lik* yazıda mahareti vardı¹⁰.

8. (2) **Mustafa Efendi** (ö.1109/1683) [Fıkıhçı, vâiz]

Önde gelen fıkıh âlimlerinden biridir. Üsküdarlı Ömer b. Şeyh Mehmed'in oğludur. Vâizlik yapmıştır. Süleymaniye vâizi iken 1109/1683'de vefat etmiştir.

Eserleri:1) *Mültekâ Şerhi*, 2) *Molla Câmi'ye Ta'likât* adlı eserleri vardır¹¹.

9. (3) **Esad el-Üsküdârî İbn Ebî Bekr Hilmi er-Rifâî (Müftî-i Medine) el-Kaysîrî** (ö.1116/1704) [Fıkıhçı, mutasavvıf]

Esad el-Üsküdârî, Medine müftülüğü görevinde bulunan âlim ve fazilet sahibi bir zattır. Yazdığı eserlerden anlaşıldığına göre tasavvufi yönünden ziyade fıkıhçılığı öne çıkmaktadır. Fıkıh alanında önemli eserler vermiştir.

Eserleri: 1) *Uddetü Erbâbi'l-Fetâvâ*, 2) *es-Sırru'l-Masûn ve'd-Durru'l-Meknûn*, 4) *el-Fetâva el-Esadiyye fi Fikhi'l-Hanefiyye*, 3) *el-Müselsel (tercüme) (Tasavvuf)* adlı eserleri vardır.

10. (4) **Mehmed Üsküdârî (Şeyh)** (ö. 1143/1730) [Âlim, fıkıhçı]

Fukahadan biri olup Üsküdarlı Şeyh Esad Efendi'nin oğludur. Medine-i Münevvere **müftü**sü iken 1143/1730'de vefat etmiştir. *Bak' Kabristanı*'nda metfundur.

Eserleri: 1) *Risale fi Tahrîrî'n-Nisâbi's-Ser' mine'd-Denân'ri ve'd-Derâhim* adlı fıkıhla ilgili bir eseri vardır. Bundan başka eserleri de vardır¹².

Kelamcılar

11. (1) **Hasan Efendi Üsküdârî (Kara Hasan)** (ö. 1152/1739) [Kelâmcı, aşere takrib âlimi, kadı]

¹⁰ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s.348.

¹¹ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV, s.402.

¹² Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, s.27.

¹³ Fıklı Mehmed Efendi, *Tekmiletü's-Şakâik (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri)*, V, s.163-165.

Mekke kadılığı yaptı. Ülemaandır. *İsbât-ı Vâcib* adlı bir eseri vardır¹³. *Aşere ve takrib* ilmini bilir, hitabeti güzeldi. Üsküdar'da Çinili Camii'nde son derece güzel hitabelerde bulunur, et-kili vaazlar yapardı. 1152/1739'da vefat etti.

12. (2) Ebû Muhammed Abdullah b. Hasan el-Çankırî el-Üsküdârî (ö.1239/1823) [Kelâmcı, mantıkçı]

Bir kelâm âlimidir. Aynı zaman da bir mantıkçıdır. 1239/1823'da vefat etti.

Eserleri: 1) *Hâşiye alâ Şerhi'l-Akâidi'n-Neseîye*, 2) *Hâşiye alâ Kavli Ahmed ale'l-Fenâr li-İsâgu-cı: en-Nefâyis Arâis* adlı eserleri vardır.

Mantıkçılar

13. (1) Râşid Aşkî Bey el-Üsküdârî (ö.1335/1916) [Âlim, mantıkçı]

Râşid Aşkî Bey Üsküdarlıdır. *Mizânu'l-makâl* adlı bir eseri vardır. İdadiye 3. sınıflar için mantık ders kitabı olarak okutulmuştur.

Mantıkçılar arasında daha önce zikri geçen Kasîrîzâde Mehmed Emin Üsküdârî'yi de burada özellikle zikretmek gerekir.

Astronomi ile Meşgul Olanlar

14. (1) Veffâk Mehmed Üsküdârî (ö. 1027/1618) [Âlim, mütercim, mutasavvıf, astronom]

Erbab-ı ilim ve dânişden ve ulûm-i garîbenin bi-tahsis-i vefk ve nucûm şubesi mütehasşis-larından bir zat olup Üsküdarlıdır. Sırf ilim elde etmek için Suriye ve Mısır'a seyahat etmiş, oralarda ilim tahsil etmiştir. Görülebilen eserleri şunlardır:

1) *Terceme-i Menâkıb-ı Seyyid Ahmed Bedev*. Bu eseri H. 1021 tarihinde Mısır'da iken tercüme etmiştir. 2) *Terceme-i Sırrı'l-Mektûm fi İlmi'n-Nucûm*. Bu eser İmam Fahrüddin er-Râzî'nin, *Kâşifu'l-Mektûm fi İlmi'n-Nucûm* adlı eserinin tercümesidir. Bu eseri H. 1017 tarihinde Şam'da iken tercüme ederek ismini *Sırrı'l-Mektûm* koymuştur¹⁴.

Tarihçiler

15. (1) Abdullah b. İbrahim Üsküdârî (Rodosîzade) (ö. 1106/1694'den sonra) [Tarihçi]

Enderun-i Humayun'un küçük odalı memurlarındandır. *Vakâyınâme* ismiyle yazdığı Osmanlı Tarihi, 1100 tarihinden 1106 tarihine kadar olan olayları kapsamktadır¹⁵.

16. (2) Sırrî İbrahim Efendi el-Üsküdârî ed-Defterî (ö.1111/1699) [Tarihçi, şâir]

Şâirdir, *Divan*'ı vardır¹⁶. Ayrıca *Vakâyınâme* adlı tarihle ilgili bir eseri vardır. 1111/1699'da vefat etmiştir.

¹⁴ Müstakimzâde, *Mecelletü'n-Nisâb*, vr. 437a; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, s.49.

¹⁵ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, III, s.99.

¹⁶ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâiku'l-Fudalâ II-III (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri IV)*, nşr., Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, s.237-240.

17. (3) Râzî Mehmed Efendi (Seyyid) (ö.1169/1756) [Müderriş, âlim, tarihçi, mutasavvıf ve şâir]

Râzî Mehmed Efendi, tasavvufî yönü olan bir **müderristir**. Nîş, Üsküdar ve Diyarbakır mevlîhanelerinde bulunmuştur. 1169/1756'da vefat etti. Edirnekapı'da metfundur. Asil bir aileye mensup ve seyyiddir. **Âlim** ve **şâir**dir. *Tarih-i Gazan*'ı kısaltarak Kırım hanlarına dair *es-Sebu's-Seyyar fi Ahvâl-i Tatar* adlı bir eser yazmıştır. Oğlu Hasîb Mehmed Efendi'dir¹⁷.

18. (4) Hasîb Üsküdârî: Ahmed Hasîb Efendi (Mü'minzâde) (ö. 1200/1786) [Şeyh, biyografi yazarı, tarihçi, şâir]

Hasîb Üsküdârî, Hasîb-i Mevlevî diye de anılır. *Divân* sahibi ve **şâir**dir. Nakşibendî **şeyh**lerinden faziletli, **tarihşinas** biri olup 1200/1786 tarihlerinde vefat etmiştir. Üsküdar'da Toptaşı civarındaki dergahında metfundur.

Eserleri: 1) *Vefeyât-ı Ekâb-r-i İslâmiyye*, 2) *Fezâil-i Ashâb-ı Bedr*, 3) *Menâk'b-ı Ahmed Yekdest ve Hoca Mehmed Emin Tokađ*, 4) *Silkü'l-Leâl*, 5) *Ravdatü'l-Küberâ* adlı eserleri vardır.

Vefeyat-ı Ekâbir-i İslâmiyye cetvelli bir tarzda düzenlenmiş bir eserdir. Bu eser Şem'i Molâ'nın *Esmâru't-Tevâr'h* adlı eserine temel kaynak olmuştur. Müellifin muhtelif Osmanlı şâirleri tarafından söylenen Hz. Peygamberle ilgili *na't*ları bir araya getirerek oluşturduğu bir eseri daha vardır. Menâkıbı ise, nakşî büyüklerinden Ahmed Yekdest ile Hoca Mehmed Emin Tokađ'nın menkıbelerini ihtiva eder¹⁸.

Coğrafyacılar

19. (1) Ali Cevdet Bey Üsküdârî (ö. 1332/1914) [Coğrafyacı, tarihçi]

Ali Cevdet Bey, **tarihşinas** bir zat olup Üsküdarlıdır. Mekteb-i Harbiye'den mezun olduktan sonra Payitaht-ı Mekâtib-i Askeriyye'de öğretmenlik yaptı. Daha sonra Bursa redîf-i âlâ-yi kaymakamlığında bulundu. Meşrutiyetin ilânından sonra emsalleriyle beraber görevinden uzaklaştırıldı. Geri döndüğünde emekliye ayrıldı. 1332/1914 tarihinde memleketinde vefat etti. Karacaahmet Mezarlığı'nda metfundur.

Ali Cevdet Bey tarih ve coğrafya alanındaki uzmanlığı ile şöhret bulmuş, her iki alanda da güzide eserler vermiştir.

Eserleri: 1) *Memâlik-i Osmâniye Tarihi ve Coğrafya Lügâtı*, 2) *Mükemmel Osmanlı Tarihi*, 3) *Ravzatu'l-Enbiyâ*, 4) *Şehzâde Mustafa*, 5) *Coğrafya-yi Osmân*, 6) *Muhtasar Tarih-i İslâm*, 7) *Fezleke-i Coğrafya-yi Umûm*, 8) *Musavver Tarih-i İslâm ve Mehd-i Medeniyet-i Arabistân*¹⁹ adlı eserleri vardır.

20. (2) Mehmet Besim Darkot (1903-1990) [Coğrafyacı]

Mehmet Besim Darkot, her ne kadar Üsküdârî nisbesi ile anılmıyor olsa da Üsküdarlı olduğu ve ünü ülke sınırlarını aşan önemli bir bilim adamı olduğu için onu burada zikretmeyi gerekli gördük.

¹⁷ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmân*, II, s.397-398.

¹⁸ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, III, s.47.

¹⁹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, III, s.111.

Mehmet Besim Darkot, Cumhuriyet döneminin ilk büyük coğrafyacılarından biridir. 1903'te Üsküdar'da doğdu. Babası, Endurun'da yetiştikten sonra II. Abdülhamit tarafından Şehzade Abdulkadir Efendi'nin lalaliğine yükseltilen Mehmed Asaf Bey, annesi Tevhide Safiye Hanım'dır. İstanbul Erkek Muallim Mektebi'nde okudu. İlkokul hocalığı yaparken bir yandan da Darülfünun'un Coğrafya Dârulmesâisi'ne devam etti. Burayı bitirince Fransa'ya gönderildi. Fransa'daki tahsilinin son yılında Cezayir'de araştırmalar yaptı. Ve "Cezayir Yüksek Ovaları" adlı tezle "yüksek etüt diploması" aldı. 1932'de Türkiye'ye döndü. Ordinaryüs profesörlüğe kadar yükseldi. Değişik fakültelerde ders verdi. 1990'da öldü.

Eserleri: 1) *İlk Mekteplerde Coğrafya Muallim Kitabı*: İlkokul çocuğuna coğrafyanın nasıl öğretilceğini anlatan pedagojik mahiyetteki bu esere Maarif Vekaleti tarafından mükafat verilmiştir. 1932-1943 yılları arasındaki dönemde yaptığı araştırmaların çoğu fiziki coğrafya ile ilgili olup özellikle üzerinde durduğu konulardan biri de İstanbul ve Çanakkale boğazlarının meydana gelişi hususudur.

2) *Coğrafi Araştırmalar* adlı eserinde boğazların menşinden başka Türkiye'de iklim değişiklikleriyle ilgili olarak meydana gelen morfolojik şekillenmeler, Ege haliçlerinin oluşumu gibi konularda orijinal görüşler ortaya koymuştur. Türkiye'deki sıcaklığın ve yağışların dağılışı hakkındaki çalışmaları ve yaptığı ilk renkli "*Türkiye Yağış Haritası*" önemlidir. Ülkemizde ilk defa gerçek izoterm denemesini de yine o yapmıştır.

1942'den sonra Besim Darkot'un Türkiye'nin coğrafi bölgelerini sınırlandırmak, daha iyi tanımak ve bunları alt yörelere ayırmak hususunda büyük bir gayret sarfettiği görülür. 1941 Haziran'ında Ankara'da toplanan ve özellikle coğrafi bölge sınırlarının çizilmesi üzerinde duran I. Coğrafya Kongresi'nde çok etkili bir rol oynamıştır. Burada kabul edilen bölge ayırımı tamamen onun hazırladığı ve teklif ettiği rapora uygun olarak çıkmıştır. Ayrıca Türkiye şehirlerinin tarihi coğrafyası üzerinde de çalışmıştır. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı'na çıkarılan İslam Ansiklopedisi'nde 200 kadar madde yazmış ve redaktörlük yapmıştır.

Darkot'un yayınları arasında öğrenci kitapları önemli bir yer tutar: 4) *Kartoğrafya Desleri*, 5) *Ekonomik Coğrafya*, 6) *Avrupa Coğrafyası*, 7) *Türkiye İktisadi Coğrafyası*, 8) *Ege Bölgesi Coğrafyası*, 9) *Marmara Bölgesi Coğrafyası* (M.Tuncel ile birlikte), 10) *1/800.000 ölçekli renkli Türkiye duvar haritası*, 10) *Balkan Yarımadası Haritası*, vs²⁰.

Edebiyatçılar

21. (1) Şemseddin Mehmed Bey Üsküdârî (ö. 1314/1896) [Yazar, dilci, çocuk edebiyatçısı, ahlâkçı]

Çok yönlü bir âlim olmakla beraber daha çok Çocuk Edebiyatı ve dil üzerinde yoğunlaşmıştır. Aslen İstanbul'lu olup çağdaşlarının kalem erbabının gayretlilerindendir. 1314/1896 tarihinde Üsküdar'da vefat etti. Karacaahmet Mezarlığı'nda Miskinler Tekkesi karşısında babası Yusuf Bey'in kabri yanında metfundur. Çocukların kolay okumalarını sağlamak ve ahlâklarını güzelleştirmekle alâkalı on kadar risalesi vardır. En meşhurları dilimiz elif-bâ'larının mukemmellerinden olan *Anahtar* ile *Çocuklara Kılavuz* adındaki risaleleridir. En büyük eseri olan *Lu-*

²⁰ Tuncel, Metin, "Darkot, Mehmet Besim" md., *DİA*, İstanbul 1993, VIII, s.500.

gât-i Şemsudd'n ismindeki eserinin birinci cildinin neşrine muvaffak olmuştu.

Eserleri: 1) *Lugât-i Şemsudd'n*, ayrıca, 2) *Mektep*, 3) *Çocuklara Arkadaş*, 4) *Mecazât*, 5) *Tedbir-de Kusur*, 6) *Ramazan Hediyesi*, 7) *Çocukların Cuma Günü Mektebi*, 8) *Kendim Ettim Kendim Buldum*, 9) *Çocukların Gece Eğlencesi* isimlerinde ahlâk ve edebiyata dair faydalardan bahseden matbu mecmuaları bir de *Arkadaş* isminde bir gazetesi vardı²¹.

22. (2) Reşat Nuri Güntekin (1889/1956) [Edebiyatçı]

Cumhuriyet döneminin önde gelen roman, hikaye ve tiyatro yazarlarından. 1889'da Üsküdar'da doğdu için Üsküdar'ın yetiştirdiği ünlü edebiyatçılar arasında yer alır. Reşat Nuri, İstanbul Dârülfünun Edebiyat Şubesi'nden mezundur. Çeşitli okullarda *Fransızca*, *Türkçe*, *felsefe*, *pedagoji* öğretmenliği ve idarecilik yaptı. Milli Eğitim Bakanlığı müfettişliği ve Çanakkale'den milletvekilliği yaptı. Daha sonra başmüfettiş oldu. 1950 yılında UNESCO'nun Türkiye temsilcisi ve talebe müfettişi olarak Paris'e gitti. 1954'de emekliye ayrıldıktan sonra İstanbul Şehir Tiyatroları Edebi Heyet üyeliğine seçildi. 1956'da öldü.

Bir çok dergi ve gazetelerde makaleleri yayımlanan Reşat Nuri'ye asıl şöhretini kazandıran *Çalıkuşu* adlı romanıdır. *Vakit* gazetesinde tefrika edildikten sonra aynı yıl (1922) kitap halinde yayımlanan *Çalıkuşu*, bu tarihten günümüze kadar sürekli olarak okuyucuların ilgisini çeken ve en çok basılan romanlar arasına girmiştir. *Tiyatro*, *hikaye*, *roman*, *mizah*, *tenkit*, *tercüme*, *uyarlama*, *antoloji*, *sözlük* alanlarında pek çok kitap yayımlamış ve dergilerde yazıları çıkmıştır.

Reşat Nuri'nin ilk bakışta aşk konusu üzerine kurulmuş gibi görünen romanları, gerçekte verilmek istenen mesajların şahıs ve olaylarla örülmüş edebî metinlerdir. Bu bakımdan genel anlamıyla tezli roman kategorisine girerler. Başta *Çalıkuşu* olmak üzere romanlarının çoğunun Türk okuyucusu tarafından hemen her dönemde okunması ve sevilmesi, merhamet ve şefkat duygularıyla işlenmiş olmasındandır. *Çalıkuşu*, *Dudaktan Kalbe*, *Akşam Güneşi*, *Bir Kadın Düşmanı* gibi ilk romanlarında şahıslar, olaylar, hatta anlatım tarzında duygu ağırlık kazanır. Daha sonrakilerde duygu yönü ihmal edilmemekle beraber toplum meseleleri ön plana çıkar. Bu açıdan bakıldığında Reşat Nuri'nin eserlerini birer içtimai tenkit romanı olarak değerlendirmek mümkündür. Yer yer ironik bir ifade bu tenkidi destekler. Merhamet duygusunu uyandırmak için sık sık melodramatik unsurlar kullanmış, olağan üstü tesadüflere de önemli ölçüde yer vermiştir.

Romanlarındaki zaman, II. Abdulhamit dönemiyle Cumhuriyet dönemini içine alan bir kesittir. Hemen her romanında şu veya bu vesile ile II. Abdulhamit dönemine eleştiriler yönelten romancı, *Yeşil Gece* romanı ile *Hülleci* piyesi dışında ideolojik edebiyata iltifat etmemiştir. *Çalıkuşu*'nda Feride'nin şahsî macerası etrafında XX. Yüzyıl'ın başlarında Osmanlı bürokrasisinin, eğitim sisteminin, kadının toplumdaki yerinin, batıl inançların tenkidi vardır. *Gizli El* ve *Değirmen*'de bozulan devlet mekanizması, bürokrasi, rüşvet ele alınır. *Damga*'da toplum içinde haksız yere suçlanmış, *Harabelerin Çiçeği*'nde sakat kalmış insanlar adına merhamet ve hoşgörü istenir. *Yaprak Dökümü* ve *Gökyüzü*, Cumhuriyet döneminde yanlış Batılılaşma'nın getirdiği zihni ve ailevi krizlerin romanıdır. Romanları arasında yalnız *Yeşil Gece* katı bir ideolojik temel üzerine kurulmuştur. Hemen bütün eserlerinde belli bir ölçüde ictimai tenkide yer ve-

²¹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, s.272.

ren Reşat Nuri, diğer romanlarında birbirine zıt görüşleri, ahlâkî değer yargılarını dengeli bir yapı içinde verdiği, zıtlıkları sevgi ve merhamet duygusuyla yumuşatmaya çalıştığı halde Yeşil Gece’de baştan sona kadar softalıkla inkılapçılığın, en küçük hoşgörü duygusuna imkan tanımayan çatışmasını ortaya koyar. *Yeşil Gece*’de dindar tiplerin hepsi cahil, riyakar, menfaatçi, hatta düşman karşısında iş birlikçi veya kaçaktır. Reşat Nuri’nin hikayelerinin konuları ile roman ve tiyatroları arasında belirli ilişkiler vardır. Bunlarda da ferdi ve sosyal konuları işleyen yazar daha çok *kadın, çocuk, aile* ve *ahlâk* meseleleri üzerinde durmuştur. Romanları ile tiyatroları genellikle aynı temaları ihtiva eder.

Yeşil Gece gibi *Hülleci* de özel bir maksatla yazılmış izlenimini vermektedir. *Anadolu Notları* adlı eseri müfettişlik yıllarına ait gözlemlerini yansıtır. Anadolu insanın yokluklarını ve güzelliklerini objektif bir dille anlatır²².

Filologlar

23. (1) Mustafa Hâkî et-Tirevî el-Üsküdârî (ö.1042/1632) [Dilci]

Âlim bir zattır. Dil alanında önemli bir kariyere sahiptir. 1042/1632’de vefat etti. *Menâzîmu’l-Cevâhir fi’l-Luğati’l-Arabiyye ve’l-Farisiyye ve’t-Türkiyye* adlı bir eseri vardır.

24. (2) Kâşif Efendi (Ali Kâşif b. Ömer Üsküdârî) (ö.III. Mustafa devri) [Dilci ve şâir]

Mülâzimîn-i ilmiyeden **şii**r tabiatlı biri olup Üsküdar’lıdır. Şeyhulislam Mîrzâzâde Mehmed Efendi’nin **kitapçılığı**nda bulundu. Sultan Üçüncü Mustafa devrinde vefat etti. Meşhur *Lehce-tü’l-Lugât*’ı ihtisar etmiştir. Bir nüshası İbnü’l-Emin Mahmud Kemal Bey’in özel kütüphanesinde mevcuttur. *Divânçe*’si vardır²³.

25. (3) İsamüddin Efendi el-Üsküdârî (Ebu’l-İsme Mustafa İsamüddin Efendi) (ö.1203/1789) [Dilci, kadı ve şâir]

Fazilet ehli **kadı**lardan bir zat olup Üsküdar’lıdır. Nakşibendî tarikatına mensuptur. 1203/1789 tarihinde Üsküdar’da vefat etti. İsamüddin’i, *Tercüme-i Mefât’hu’d-Deriyye f’ İsbâti’l-Kavân’ni’d-Duriyye* adlı eserinden dolayı dilciler arasında zikretmeyi tercih ettik. Zira *Mefât’hu’d-Deriyye* Arapça bir eserdir; Farsça dilinin kaideleri hakkındadır. Müellifi Ebû Bekr Sivasîzâde Mustafa Efendi’dir. İsamüddin bu eseri tercüme etmiştir.

Eserleri: 1) *Terceme-i Mefât’hu’d-Deriyye f’ İsbâti’l-Kavânini’d-Duriyye* 2) *eş-Şa’şa’atü’l-Kameriyye fi Şerhi Kas’deti’l-Mudariyye*, 3) *et-Tens’su’l-Muntazar fi Şerhi Ebyâti’t-Telh’s ve’l-Muhtasar*, 4) *et-Tuhfetü’d-Dâriyye fi Şerhi Kas’deti’l-Ensâriyye*, 5) *Kaside-i Tantaraziyye Şerhi*, 6) *Müretteb Müfredât-i Sipahi*, 7) *Nakşibendi Tarikatı*, 8) *Şerhu Beyt-i Hüsrev Dehlev*, 9) *Şerhu Kasideti’l-Münferice*, 10) *Şerhu Muhtasar alâ Kasideti’t-Tâiyye*, 11) *Şerhu Nevâbiği’l-Kelim*, 12) *Şerhu Tuhfe-i Şâhid*, 13) *Şerhu Urûdi’l-Endelus*, 14) *Zâdü’l-İbâd fi Şerhi Zuhri’l-Ma’âd*, 15) *Aksa’l-Mefâd fi Tercemeti’s-Şerheyn ve Künhi’l-Murâd f’ Beyâni Bânet Suad*.²⁴.

²² Hüseyin, Çelik, “Güntekin, Reşat Nuri” md., *DİA*., İstanbul 1996, XIV, s.307-309.

²³ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, s.392.

²⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s.369-370.

26. (4) Feyzi Mollazâde eş-Şirvânî Mehmed Emin b. Sadr Üsküdârî (ö.1180/1766) [Dilci]

Feyzi dil alanındaki başarıları ile meşhurdur. 1180/1766 tarihinde vefat etti. *Manzum*

Lûgat Risâlesi adlı bir eseri vardır.

²⁵ Mehmet, İpşirli, “Hüsameddin Efendi, Atıfzâde” md., *DİA.*, İstanbul, 1998, XVIII, s.513)

²⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin “Ataî'nin *Şekâyık Zeyli*'nde Hüdâvendigâr vilayetindeki *Sivrihisar* (Seferihisar)lı, İsmail Hakkî'nin *Silsilenâme-i Celvet*'sinde *Koçhisarlı* olduğu zikredilmişse de mevsuk bazı karinelere göre, *Sivrihisarlı* olduğu anlaşılmaktadır”. demektedir. (age., I, s.185) Müstakîmzâde de *Mecelletü'n-Nisâb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, adlı eserinde *Seferhisâr* (*Sivrihisar*)'lı olduğunu söylemektedir [vr. 439b].

Şeyhulislamlar

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Üsküdarlı olup şeyhulislamlık makamına yükselen iki kişi vardır. Bunlardan birincisi Hüsameddin Efendi, Atıfzâde'dir.

27. (1) Hüsameddin Efendi, Atıfzâde (1799-1871) [Şeyhulislam, müderris, tarihçi, kadı, kazasker]

Hüsameddin Efendi, şeyhulislamlık makamına yükselmeden önce bir çok görevlerde bulunmuş bir Osmanlı **Şeyhulislamı**dır. İstanbul'da doğdu. Kütüphanesiyle meşhur Defderdar Atıf Efendi sülalesine mensup olup dedesi Reisülküttâb Mehmed Celaleddin Efendi, babası III. Selim âlimlerinden Cemal Efendi'dir. Tahsilini babasının ve devrin tanınmış âlimlerinin yanında tamamlayarak 1229'da (1814) ruusunu aldı. **Müderrislik** sıssilesini süratle katederek mah-reç mevleviyetiyle Selanik **kadısı** oldu. Ardından **Mekke payesini** aldı ve **evkaf müfettişliği vekaletine**, arkasından 1265/1849'da Edirne'de teşkil edilen **Meclis-i Kebîr-i Eyâlet üyeliği**ne getirildi; bir yıl sonra kendisine **İstanbul payesi** verildi. 1267'de (1851) **Bursa Meclis-i Kebîri üyesi** oldu. Bulunduğu görevlerde gösterdiği liyakata mükafat olarak İstanbul payesini aldı. İstanbul'a geldikten sonra **Encümen-i Daniş ve Meclis-i Maarif üyeliği**nde bulundu. 1269'da (1852) **Meclis-i Maarif-i Umumiye üyeliği**, 1272'de (1855) **Anadolu Kazaskerliği payesi** verilip **Meclis-i Maarif reisliğine**, daha sonra **Bâb-i Fetva'da Meclis-i İntihab-i Nüv-vab-ı Şer' reisliğine** tayin edildi. Bilfiil **Anadolu kazaskeri** olduktan sonra ve **Rumeli kazaskerliğine**, bunun ardından Mehmed Sadeddin Efendi'nin yerine (1863) **şeyhulislamlığa** getirildi. 1283'de (1866) görevinden alındı. 1288/1871'de vefat eden Hüsameddin Efendi Üsküdar'da aile mezarlığına defnedildi.

Mütevazı bir kişiliği olan Hüsameddin Efendi'nin **tarih bilgisine** sahip olduğu, gayretli kim-seleri teşvik ettiği bilinmektedir²⁵.

28. (2) Pirizâde Mehmed Sahib (b. İbrahim İsmet Bey) Üsküdârî (ö.1328/1910) [Şeyhulislam] Osmanlı Devletinin 119'uncu **şeyhulislamı**dır. 1328/1910'da vefat etti.

Şeyh ve Mutasaffıflar

Şeyh ve mutasavvıf olarak Üsküdar'da en çok şöhret bulan şüphesiz Aziz Mahmud Hüdayî hazretleridir. Aslen Üsküdarlı olmamakla beraber Üsküdar'da uzun süre şeyhlik ve irşad faaliyetlerinde bulunması, va'z u nasihatlerle toplumu aydınlatması ve Üsküdar'da metfun olması onun Üsküdârî nisbesi ile anılmasına sebep olmuştur. Aziz Mahmud Hüdayî, hakkında pek çok çalışma yapılan ünlü bir kişiliğe sahiptir.

29. (1) Aziz Mahmud Hudâyî Efendi (ö.1038/1628) [Şeyh, âlim, tefsirci, hadisçi, fıkıhçı, mutasavvıf]

Aziz Muhmud Hudâyî şeyhliği yanı sıra çok yönlü bir âlimdir. Anadolu'da yetişen büyük velîlerdendir. Celvetiyye tarikatının kurucusu, **mutasavvıf ve şâirdir**. 948/1541 yılında **Şereflikoçhisar**'da doğdu²⁶. Çocukluğunu geçirdiği **Sivrihisar**'da ilk tahsiline başladı. Daha sonra İstanbul'a giderek **Küçükayasofya Medresesi**'ne girdi. Çok zekî olduğu için hocalarından Nâzırzâde Ramazan Efendi ona özel bir ihtimâm gösterdi. Mahmûd Hudâyî genç yaşta; *tefsîr, had's, fi-*

²⁵ Hasan Kamil, Yılmaz, "Aziz Mahmud Hudâyî " md., *DİA*, İstanbul 1991, IV, s.338-340.

²⁸ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s.185; Müstakîmzâde, *Mecelletü'n-Nisâb*, vr. 439b.; Hasan Kamil, Yılmaz, "Aziz Mahmud Hudâyî " md., *DİA*, İstanbul 1991, IV, s.338-340.

²⁹ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV, s.557-558.

kıh ve zamanın *fen ilimlerinde* büyük bir âlim oldu. Ancak verdiği eserler daha çok tasavvufila ilgilidir. Hocası Nâzırzâde onu yanına yardımcı olarak aldı. Mahmûd Hüdâyî, bir taraftan hocası Ramazan Efendi'ye yardım ederken, diğer yandan da Halvetî yolunun şeyhlerinden Muslihuddîn Efendi'nin sohbetlerine katılarak tasavvuf yolunda ilerlemeye çalıştı²⁷. Bu arada hocası Nâzırzâde'nin, Edirne'de bulunan Sultan Selim Medresesi'ne tâyini çıktı. Mahmûd Hüdâyî, yirmi sekiz yaşında iken hocası ile Edirne'ye gitti. Ramazan Efendi, kısa bir süre Edirne'de müderrislik yaptıktan sonra, Şam ve Mısır'a kâdı tâyin edildi. Talebesi Mahmûd Hüdâyî'yi oraya da götürdü. Mahmûd Hüdâyî Mısır'da Halvetî şeyhlerinden Kerîmüddîn hazretlerinden ders alarak, tasavvuf yolunda yetismeye çalıştı. Mahmûd Hüdâyî otuz üç yaşında iken, hocası Nâzırzâde ile Bursa'ya geldi. Üç sene Ferhâdiye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Üç sene sonra, hocasının vefâtı ile Bursa kâdılığına getirildi. Bursa kâdısı olarak vazîfeye başlayan Mahmûd Hüdâyî, kâdılığı esnâsında gördüğü bir rüya üzerine Bursa kâdılığını bıraktı.

Azîz Mahmûd Hüdâyî Şeyh Üftade'den feyz aldı. Üç senede hakikate vâsıl oldu. İrşada me-mur edilerek Üskûdar'a gönderildi. 1598 (H. 1007)'de Üskûdar'da câmi ve dergâh yaptırdı. 1628 (H.1038)'de vefât etti. Kabri, İstanbul Üskûdar'da kendi dergâhı yanındaki türbesindedir.

Eserlerinden bâzıları: 1) *Nefâisü'l-Mecâlis*, 2) *Tecelliyât*, 3) *D'vân-ı İlâhiyât*, 4) *Habbetü'l-Muhabbe*, 5) *Necâtü'l-Gar'k*, 6) *Tar'katnâme*, 7) *Tezâkir-i Hüdâyî*, 8) *Ahvâlü'n-Nebiiyi'l-Muhtâr Aleyhi Salavâtullahi'l-Meliki'l-Cebbâr*, 9) *Câmiu'l-Fadâil ve Kâmiu'r-Rezâil*, 10) *Fethu'l-Bâb ve Ref'u'l-Hicâb*, 11) *El-Fethü'l-İlâhî*, 12) *Hâşiyetü'l-Kühistân f' Şerh-il-Fıkh-ı Keydan*, 13) *Hayâtü'l-Ervâh ve Necâtü'l-Eşbâh*, 14) *Tar'kat-ı Muhammediyye*, 15) *Vâkıât*, 16) *Şerhun ale'l-Kas'deti'l-Vitriyye f' Medhi Hayri'l-Beriyye*, 17) *Mensûr Mevl'd-i Neb'...* ²⁸.

30. (2) Nasûhî Mehmed Efendi (Hacı) (ö. 1130/1718) [Şeyh, mutasavvıf, vâiz, şâir]

Nasûhî Mehmed Efendi, Üskûdarlıdır. Şeyh Şa'ban-i Kastamonî torunlarından Nasûhî adlı zatın oğludur. Karabaş Ali Efendi'den el alıp halveti oldu, pîr-i sâni diye tanındı. Damad Hasan Paşa, kendisine Üskûdar Doğancılar'da bir zaviye yaptırdı. H. 1117'de (1705/06) Eyüp Camii Salı vâizi oldu. 1126'da (1714) Kastamonuya gönderildi. 1127'de (1715) affolunup tekkesine döndü. 1130'da (1718) vefat etti. Fazıl ve ermiş sayılanlardan olup ilâhileri vardır.

Nasuhî Mehmed Efendi'nin soyundan "Nasuhizâdeler" diye ulemeden bir şube doğmuştur. Şeyhlik makamı da uzun bir süre babadan oğla geçmiştir²⁹.

Eserleri: 1) *Divân*, 2) *Mecmua-i Mûraselât*, 3) *Risâletü'r-Rüşdiye fî Tarikâti'l-Muhammediyye*, 4) *Mecmuâ-i Kelimâti Manzûme ve Mansûre*, 5) *Na't ve Mersiyeler*, 6) *Mektubât-ı Nasûh el-Üskûdâr*, 7) *Tercüme-i Risâletü'r-Rüşdiyye fî't-Tarikâti'l-Ahmediyye* adlı eserleri vardır. Eserlerinde tasavvufî konular hakimdir.

31. (3) İlmî Mehmed Efendi Üskûdârî (ö.1134/1721) [Müderris, mutasavvıf, şâir]

Müderris ve **imam-i sultanî**dir. Üskûdarlı İlmî diye şöhret bulmuş bir şâirdir.

³⁰ Müstakîmzâde, *Mecelletü'n-Nisâb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, vr. 323a; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, s.491; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâil*, haz., Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara 2001, II, s.696.

³¹ Fındıklı Mehmed Efendi, *Tekmiletü's-Şakâik (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri)*, V, s.343.

³² Müstakîmzâde, *Mecelletü'n-Nisâb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, vr. 118a.

³³ Fındıklı Mehmed Efendi, *Tekmiletü's-Şakâik (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri)*, V, s.313.

³⁴ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV, s.81.

³⁵ Filiz, Çağman, "Ali Üskûdârî" md., *DİA.*, İstanbul 1989, II, s.458.

1134/1721'de vefat etti.

Tasavvuf alanında *Şerhu Delaili'l-Hayrât* adlı bir eseri vardır³⁰.

Üsküdârî nisbesi ile anılan tasavvuf erbabı arasında şu kişileri de saymak mümkündür:

32. (4) Zâkir Büyük Ali Çelebi Üsküdârî (ö. 1144/1731) [Şeyh, zâkirbaşı]

Üsküdarlıdır. Şabaniye tarikatının önde gelen şeyhlerinden Üsküdarlı şeyh Nasuhî hazretlerinin yetiştirdiği halifelerdendir. Hazretin Doğancılar meydanına bakan dergahında **zakirbaşılık** hizmetlerinde bulundu. 1144/1731'de vefat etti³¹.

33. (5) Emir Hoca Abdulkadir Üsküdârî (ö. 1151/1738) [Şeyh]

Seyyid Abdulkadir Üsküdârî, Kadiri ve Nakşibendî'dir. Şeyh Abdulkadir el-Bağdadî'nin neslindendir. 1151/1738 tarihinde Üsküdar'da vefat etti³².

34. (6) Ahmed-i Rumî Üsküdârî (ö.1170/1756) [Şeyh, imam, mutasavvıf]

Üsküdar Salacak yakınında Sinan Paşa Camii'nde **imamlık**, Doğancılar'a yakın hanesinde de **şeyhlik** yaptı. 1170/1756'da vefat etti³³.

35. (7) Abdulkerim Efendi (ö.1165-1168/1752-1755 arası) [Şeyh]

Saburî Dede'nin halifesidir. Üsküdar'da Celveti şeyhidir.

36. (8) Kemaleddin Mehmed Efendi (ö.1182/1768/69) [Mutasavvıf]

Üsküdar'da Atık Valide hücrelerinde sakin münzevi bir zat idi. 1182/1768/69'da vefat etti. Ermiş salihlerdendi³⁴.

Ressamlar

Üsküdârî nisbesiyle anılan ünlü ressam ve tezhipçilerden sadece iki önemli isimden bahsetmekle yetineceğiz.

37. (1) Ali Üsküdârî (XVIII yüzyılın ilk yarısı) [Müzehhip ve çiçek ressamı]

Ali Üsküdârî ünlü müzehhip ve çiçek ressamıdır. XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Osmanlı müzehhibi ve *lake* ustasıdır.

Doğum ve ölüm tarihleri belli değildir. Müstakimzade, onun Hacı Yûsuf-i Mısırî'nin öğrencisi olduğunu ve XVIII. Yüzyıl'ın tanınmış hattatlarından Yedikuleli Seyyid Abdullah'ın yazdığı Mushafların **tezhibini** yaptığını kaydeder. Tezhiplerinde, XVI. Yüzyılın ilk yarısında saray nakkaşhanesinde çalışmış olan ressam Şah Kulu'nın Osmanlı süsleme sanatına kazandırdığı motifleri severek ve titizlikle işlemiştir. Onun imzasını taşıyan tezhiplerle lake (ruga) tekniğindeki cilt kapakları, yazı altlıkları, yazı çekmeceleri, yazı kuburları ve yaylar 1723-1761 yılları arasına rastlayan tarihleri taşımaktadır. Bazı kayıtlara göre saray için çalıştığı anlaşılmaktadır. Eserleri Topkapı Sarayı Müzesi, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ile yurt içinde ve dışında çeşitli koleksiyonlarda korunmaktadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan ve cönk tarzında şarkı makamlarını toplayan bir mecmuada da Batı etkisini yansıtan realist çiçek resimleri yer almaktadır³⁵.

38. (2) Ali Rızâ Bey (1858-1930) [Ressam]

Ali Rızâ Bey daha çok manzara resimleri ile tanınan Türk **ressamıdır**. Üsküdarlı ve Hoca lakaplarıyla da anılır. Süvari binbaşı Mehmed Rüşdü Bey'in oğludur. İbtidâî ve Rüşdiye mekteplerini Üsküdar'da bitirdi. 1879'da Kuleli Askeri İdadisi'ne girdi. Küçüklüğünden beri resme

³⁶ A. Süheyl, Ünver, Ressam Ali Rıza, İstanbul, 1949; Derman, M. Uğur, "Ali Rızâ" md., *DİA*, İstanbul 1989, II, s.439-440.

karşı büyük bir ilgi duyan Ali Rıza, orada resime hevesli beş arkadaşı ile birlikte askeri mektepler nazırı Edhem Paşa'ya müracaat ederek Kulelide bir resim dershanesi açılmasını temin etti. Buraya hoca olarak tayin edilen Ressam Nuri Paşa'nın yanında çalışmaya başladı. Bir yıl içinde yaptıkları tablolar devrin padişahı II. Abdülhamid'e gösterilince genç ressamlar mükafatlandırıldılar. Yerli ve yabancı bir çok ünlü ressamlardan ders aldı. Nuri Paşa'nın resim derslerine muavin olarak tayin edildi. Bu arada bir yandan da Daruşşafaka'da resim dersleri verirken buna ilave olarak Harbiye matbaasının başressamlığına getirildi. Asker mekteplerindeki resim derslerine yardımcı olmak maksadıyla otuz örnekli üç model albüm hazırladı. Bu baskılı albümler o devirdeki orta öğretim kurumlarına resim sanatının yayılmasında büyük rol oynamıştır. Bu çalışmaların yanı sıra sivil mektepler için de modeller hazırladı.

Ali Rıza Bey, II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında kurulan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti başkanlığını da yapmıştır. Cemiyetin yayın organı olarak Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi adıyla ayda bir yayımlanan ve kültür hayatımızda önemli rolü olan mecmuanın çıkarılmasına da ön ayak oldu. Kaymakamlık rütbesine kadar yükseldiği askerlikten 1911 yılında kendi arzusuyla emekliye ayrıldı ve sırasıyla Sanayi-i Nefise Mektebi ile Çamlıca Kız Lisesi'nde resim hocalığı ve Sanayi-i Nefise Encümeni azalığında bulundu. Emeklilikten sonraki yirmi yıllık sanat hayatı, en çok çalıştığı ve eser verdiği dönemdir. 20 Mart 1930'da Üsküdar'da vefat etti ve Karacaahmet mezarlığında defnedildi.

Renk ve desenlerine verdiği milli ve mahallî karakteri hemen hissettiren Ali Rıza Bey, Türk resim tarihinde daha çok karakalem olmak üzere yağlı boya ve özellikle suluboya resimleriyle çığır açmış, yüzlerce talebe yetiştirmiş bir hocadır. Ayrıca resim tekniği, tabiatı yorumlayışı ve ifade edişi de başka ressamlarca da örnek alınmıştır.

Ali Rıza Bey aslında peyzaj ressamı olmasına rağmen arasına hayali resimler de yapmış, bunların çoğunda imzasının yanına "*fikirden*" yazarak tabiattan olmadığını belirtmiştir. Ancak günlük intibalarından doğan bu tarz resimleri de tabiattan yapılmışcasına gerçek izleri taşır. Kendisinin daha çok peyzaj ressamı sayılması gerektiğini, bu sebeple de yerli ve milli yaşayışı anlatan eski Osmanlı bina, mahalle ve manzaralarını resim vasıtasıyla daha uzun bir süre yaşatmak için çalıştığını belirten Ali Rıza Bey'in İstanbul'da olduğu kadar Gebze, Karamürsel, Değirmendere gibi yakın kasabalara giderek oradaki tarihi yerleri ve bilhassa bugün mevcut olmayan Türk evlerin resimlerle aktarması bu anlayışın bir tezahürüdür. Bir çok eseri Milli Kütüphane'de ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur³⁶.

Hattatlar

Hattatlık, Osmanlı Türklerinde en önde gelen sanatlardan biriydi. Osmanlı Türkleri 6.000 yıllık tarihin en büyük yazı üstadlarını yetiştirmiş, bu sanatı zirvesine çıkarmışlardı.

Osmanlı Devletinde, bilhassa II. Beyazid zamanında Amasyalı Şeyh Hamdullah'ın büyük himmetiyle gelişen bir sanattır. Amasya'da vali olarak bulunan Şehzade Beyazid'in dikkatini çeken Şeyh Hamdullah, kendinden önceki yazıları inceleyerek *sülûs*, *nesih* ve *muhakkak* yazıları yeni bir üslup ve karakterde yazarak yeni bir ekol oluşturmuş, kendinden sonra gelen bütün hattatlara örnek olmuştur. Üsküdarî hattatların sayısı oldukça fazla olmakla beraber biz burada sadece birkaç ünlü isimden bahsedeceğiz.

³⁷ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, II, s.130; İbrahim Hakki, Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, İstanbul 1976-1977, I, s.401; M. Uğur, Derman, "Hasan Üsküdarî", *DİA.*, İstanbul 1997, XVI, s.358.

39. (1) **Hasan Üsküdârî (ö. 1023/1614)** [Hattat]

Hasan Üsküdârî ünlü bir **hattat**tır. Hamza adlı bir zâtın oğludur. Üsküdar'da doğduğu ve burada yaşadığı için Üsküdârî nisbesiyle anılmıştır. Şeyh Hamdullah Efendi'nin kızı tarafından torunu olan Pîr Mehmed b. Şükrüllah'ın akrabası ve talebesidir. Hocasından aklâm-ı sitteyi meşk edip icazet aldıktan sonra yine şeyh Hamdullah'ın oğlu tarafından torunu olan Derviş Mehmed b. Mustafa Dede'den hattın inceliklerini öğrendi. Hasan Üsküdârî böylece "şeyh üslûbu"nun iki koldan kendisinde toplandığı, devrinin önde gelen bir temsilcisi olarak bu yolda *Mushaf* ve *kıtalar* yazdı. Üçüncü nesilden Şeyh Hamdullah şeceresine bağlanan hattatın *celî-sülûs* hattından bazı örnekler zamanımıza ulaşmıştır. Ancak kağıda yazmış olduğu aklâm-ı sitte örneklerinden günümüze ulaşabilenler fazla değildir.

Hasan Üsküdârî, Karacaahmet Sultan Türbesi karşısındaki set üstüne defnedilmiştir.

Şeyh Hamdullah'tan günümüze ulaşan hattat silsilesinde mühim bir mevkiye sahip olan Hasan Üsküdârî'nin meşhur talebeleri arasında Halid Erzurumî'den başka Muhammed el-İmam adıyla tanınan Tokatlı İmam Mehmed Efendi de bulunmaktadır³⁷. *Murakkaât* adlı bir eseri vardır.

40. (2) **Hasan Rızâ Efendi, Hacı (1849-1920)** [Hattat, imam]

Ayet-i berkenar mushafla tanınan Osmanlı **hattatı**dır. Üsküdar'da doğdu. Babası Tırnova eski posta müdürü ve Mustafa Reşid Paşa'nın kilercisi Ahmed Nâzif Efendi'dir. İlk tahsil yıllarından itibaren hüsn-i hatta ilgi duyan Hasan Rıza, aralarında Yahya Hilmi Efendi gibi büyük bir hattatın da bulunduğu birkaç hocadan hat meşketti. Babasının tekrar posta müdürlüğüne tayini üzerine ailesiyle birlikte Tırnova'ya gitti. 1865'de İstanbul'a döndükten bir süre sonra babası vefat edince Pertevniyal Valide Sultan'ın kapu çuhadarı olan amcasının aracılığıyla Muzika-i Hümayun'a kaydedildi. Burada hüsn-i hat muallimi Mehmed Şefik Bey'den meşke başlayan Hasan Rıza on altı arkadaşıyla beraber icazet aldı. Şefik Bey, onun Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den de faydalanmasını sağladı. Ta'lik hattını Sami Efendi'den öğrendi. M. 1871'de Muzika-i Hümayun **imamlığına** tayin edildi.

Hasan Rıza Efendi, Muzika-i Hümayun'dan hüsn-i hat dersi kaldırılınca imamet vazifesini sürdürdü. 1332'de açılan Medresetü'l-Hattâtîn'in *sülûs-nesih* hocalığına tayin edildi. Ancak gözlerindeki rahatsızlık nedeni ile bir süre sonra bu görevinden ayrılmak zorunda kaldı. 1338/1920'de vefat etti. Ve hisarın yanındaki kabristana defnedildi. Oturduğu ev ölümünden iki gün sonra yanmış, ancak eserleri kurtarılmıştır.

Sülûs, celi-sülûs, ta'lik, celi-ta'lik yazılarıyla da bir hayli eser vermiş olmakla beraber Hasan Rıza Efendi'nin en çok başarı sağladığı *nesih* hattıdır. Nesihle yazdığı Mushaflar harflerinin güzelliği kadar rahat okunabilmesi, hareketlerinin isabetli yerlere konulması bakımından da erişilmesi güç bir mükemmeliyettir. Sultan Reşad'ın arzusuyla yazdığı sekiz ciltlik (1067 varak) *Sahih-i Buhâr* onun en önemli eserleri arasında sayılabilir. Ayrıca muhtelif boylarda yazdığı sayısız hilye-i saadet levhaları arasında çok büyük olanlarının müstesna bir yeri vardır. Onyedili talebeye hat icazeti veren Hasan Rıza Efendi'nin hayatı boyunca, ikisi *devir hatmi* için cüzler

³⁸ M. Uğur, Derman, "Hasan Rızâ" md., *DİA.*, XVI, s.344-346.

³⁹ M. Uğur, Derman, "Okuy, Mehmed Necmeddin" md., *Türk Ansiklopedisi*, MEB., İstanbul 1977, XXV, s.409-410; *Meydan-Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, "Necmeddin Okuy" md., İstanbul 1972, IX, s.509; <http://www.groveart.com>

halinde olmak üzere muhtelif boylarda yazdığı on dokuz mushaftan 1308/1891 tarihli vezîrlî kıtada olanı İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde, Sultan Reşid'in türbesi için yazdığı 1330/1912 tarihli büyük mushafı da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir. *Sülûs-nesih* murakka'larının sayısı bilinmemektedir. *Celi-sülûsü*, *nesih* hattı kadar mükemmel değildir. Bir çok cami ve çeşmelerde levha ve kitabeleri bulunmaktadır.

Hasan Rıza Efendi asıl şöhretini basılmak üzere yazdığı "*ayet-berkenar*" mushafla kazanmıştır. Eczalı kağıda eczalı mürekkep kullanarak özellikle hıfza çalışanlara kolaylık sağlamak üzere âyetlerin sayfa başında başlayıp sonunda bitecek şekilde düzenlendiği (berkenar tertip) ve her sayfasını onbeş satır olarak yazdığı bu mushafın Matbaa-i Amire baskısı 1301'den itibaren bir çok defa basılmış fakat bu basımlar yüzünden yazı bazı özelliklerini kaybetmiştir.

Bazı tasavvûfî manzumeler de kaleme alan Hasan Rıza Efendi'nin tezhiple de meşgul olduğu müzehhip olarak imzasını taşıyan levhalarından anlaşılıyorsa da bu çalışmaları hattı kadar önemli değildir³⁸.

41. (3) Necmeddin Okyay [Necmeddin Üsküdârî] (1883-1976) [Hattat, vâiz, imam]

Meşhur **hattat**lardır. Üsküdar Yeniciami baş imamı Mehmed Nebih Efendi'nin oğludur. *Ravzâ-i Terakki Mektebi*'ne devam ederek Mehmet Şevki ve Hasan Talat Bey'den hattatlık dersleri aldı; *rk'a*, *divân* ve *cel'-divân* yazı türlerini öğrendi. 1905'de *ta'lik* ve *cel'-ta'lik* türü yazı yazma konusunda Sâmi Efendi (1838-1912)'den, 1906'da da *sülûs* ve *nesh* türünden Bakkal Arif Efendi'den icâzet aldı. Daha sonra *Hattatlar Mektebi*'nde *tuğra çizmeyi* ve *celi-sülûsü* İsmail Altınbezer (1870-1946) ile uygulamaya başladı. Ayrıca Özbekler Tekkesi şeyhi Şeyh Ethem Efendi'den *ebru* sanatını öğrendi. Bu alanda uzman oldu. Okçubaşı Seyfeddin Bey'den okçuluk öğrendi. Okyay soyadı ise okçuluktaki maharetinden gelmektedir. İstanbul'da Üsküdar Yeni Camii'nde **vâiz** ve **İmam** olarak babasının yerine geçti; kırk yıl aynı yerde bu görevi sürdürdü. *Hattatlar Mektebi* ile *Doğu Dekoratif Sanatları Okulu*'nda ders verdi. Son olarak da *İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi*'nde öğrencilerine uygulamalı olarak *ta'lik* yazma dersleri verdi. Yazmaya ilâveten hattatlıkla ilgili bir çok sanat ve maharet keşfetti. Baha Efendi'den *Türk klasik ciltçilik sanatını* öğrendi. Sırasıyla Emin Barin ve İslam Seçen'i (ö.1913) bu sanatta eğitti. O ayrıca *kağıt boyama sanatını* ve çeşitli farklı tonlarda mürekkep yapmak için formüller geliştirdi. İmzasız hat çalışmalarının tanımlanmasında hüner kazandı. Öğrencileri arasında Ali Arpaslan da bir hattatı³⁹.

Üsküdarlı diğer hattatlar için İbrahim Hakkı Konyalı'nın *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi* adlı eserine bakılabilir.

Müziyenler

Üsküdârî nisbesiyle anılan ünlü müziyenler vardır. Birkaç isim şöyledir.

42. (1) Hacı Fâik Bey (ö.1309/1891) [Türk müsikisi bestekarı ve hanende]

Türk müsikisi **bestekârı** ve **hanendedir**. İstanbul Üsküdar'da doğdu. Asıl adı Ahmed Fâik'tir. Hayatı ve tahsili hakkında yeterli bilgi yoktur. Küçük yaşta Enderun'a alınarak orada ye-

⁴⁰ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1308-15, IV, s.4; Nuri, Özcan, "Hacı Fâik Bey" md., İstanbul, 1996, *DİA*, XIV, s.474.

⁴¹ Nuri, Özcan, "Hüseyin Halid Bey" md., *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, s.548.

tiştirildi. Musikideki ilk bilgilerini Enderun'da Dellalzâde İsmail Efendi'den aldı. Saraydan ayrıldıktan sonra Aksaray Kız Sanayi Mektebi müdürlüğü görevinde bulundu. 1891'de Bulgurlu Libâdiye'deki köşkünde vefat etti. Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi. Dönemin meşhur neyzenlerinden Üsküdarlı Sâlim Bey'in ağabeyidir.

Devrinin önemli bestekârları arasında yer alan Hacı Faik Bey, sesinin ve icrasının güzelliği ile temayüz eden usta bir hanende olarak da tanınmıştır. Hacı Faik Bey'in, Türk musikisinin dinî ve din dışı pek çok formunda 600'e yakın eser bestelediği söylenir. Ancak günümüze başta Mevlevî ayini olmak üzere *tevşih*, *şuğul*, *ilâhi* gibi dinî eserleri yanında *kâr*, *semâi* ve *şarkı* formunda toplam 170 civarında bestesi ulaşabilmiştir. Onun büyük formlarda da başarılı olduğu dikkati çekmektedir. Üslup sahibi bir bestekar olduğu eserlerinde görülmektedir. Sadettin Nüzhet Ergun ise onun dinî eserlerinde şarkı tavrının hakimiyetinden bahseder. Aynı zamanda iyi bir neyzen ve gırtlardan olan Hacı Fâik Bey'in şâirliği de vardır. Faik mahlası ile yazdığı şiirlerini topladığı bir eserine bugüne kadar rastlanmamışsa da bestelediği eserlerden güftesi kendisine ait olanların bir kısmı *Fâikü'l-âsâr* adıyla neşrettiği (İstanbul 1298) güfte mecmuasında bulunmaktadır. Sa'diyye ve Mevleviyye tarikatlarına mensup olan Hacı Fâik Bey ayrıca bir çok talebe yetiştirmiştir⁴⁰.

43. (2) Hüseyin Halid Bey (1853-1920) [Bestekar, müzisyen, kanun icracısı]

Türk musikisi **bestekarıdır**. İstanbul'da doğdu. Makam-ı Seraskeri Muhasebat Dairesi mümeyyizlerinden Hafız Said Bey'in oğludur. Küçük yaşta Enderun'a alındı. Musiki kabiliyetiyle dikkati çekerek kısa zamanda Muzıkay-i Hümayun'a geçti. Temel musiki bilgilerini buradan edindiği anlaşılmaktadır. Bir müddet sonra müezzin-i şehriyâtiler arasında yer alan Halid Bey, bu vazifesinde **sermüezzinliğe** kadar yükseldi. Halid Bey Üsküdar'da Nuhkuyusu'ndaki evinde vefat etti ve Karacaahmet Mezarlığı'nın Selimiye Tekkesi karşısındaki bölümüne defnedildi. Ağabeyi Kemanî Ali Haydar Bey, eserlerinde Türk musikisi makam ve usullerini kullanmasıyla tanınan ilk operet bestekarlarındanıdır.

Saraydaki görevinden dolayı Müezzin Halid ve Müezzinbaşı Halid Bey olarak da anılan Hüseyin Halid, bestekarlığının yanı sıra iyi bir **kanun icracısı** ve **musiki hocası** olarak da bilinmektedir. Dinî ve din dışı sahada bestelediği eserlerden *tevşih*, *ilahi*, *saz semâisi* ve *şarkı* formlarındaki onaltısı günümüze ulaşmıştır. Talebeleri arasında Bulgurlulu Hafız Hüsnü ile kendisinden kanun dersi alan Abdülkadir Töre özellikle zikredilmesi gereken sanatkarlardır⁴¹.

44. (3) Yusuf Dağseven (1871-1945) [Bestekar, hanende, müezzin]

Son devrin tanınmış **hanende** ve **bestekârlarından**ıdır. İstanbul Üsküdar'da doğdu. Mutasarrıf Hacı Ali Bey'in oğludur. İlk öğrenimini Doğancılar'daki Fıstıklı Mektebi'nde yaptı. Paşakapısı Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra Edirne İdâdisi'ne devam etti. Üçüncü sınıfta iken Müşir Arif Paşa'nın delaletiyle saraya alındı. Sarayda okuduğu bir ezanı dinleyen Sultan İkinci Abdülhamid'in takdirini kazanarak **müezzinliğe** ayrıldı. Bilhassa sesinin güzelliği ile dikkati çekti ve Muzıkay-yı Humayuna girdi. Burada yüzbaşı rütbesine kadar yükseldi. Üsküdar'da vefat etti.

Muzıkalı Yusuf Bey olarak da tanınan Yusuf Dağseven, devrinde bilhassa hanendeliği ile şöret kazanmış **musikisinas**lardır. İlk musiki derslerini hünkar başmüezzini Miralay Eyyübî

⁴² Nuri, Özcan, "Dağseven, Yusuf" md., *DİA.*, İstanbul 1993, VIII, s.407-408.

⁴³ İsmail, Ünver, "Aşkî Üsküdarî" md., *DİA.*, İstanbul 1991, IV, s.23.

⁴⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s.46.

⁴⁵ Fındıklı Mehmed Efendi, *Tekmiletü's-Şakâik (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri)*, V, s.404, 498, 511.

Bahaeddin Bey'den almış, neyzen Hammamizâde Osman Bey'den de özellikle dinî eserler meşketmiştir. Hanendeliği yanı sıra bestekarlığı ile de bilinen Dağseven bazı şarkı ve ilahiler beslemiştir. Zamanımıza bunlardan ancak iki ilahisi ulaşmıştır⁴².

Şairler

Üsküdarî nisbesi ile anılan bir çok şâir vardır. Bunların arasında şâirlikleri yanı sıra çeşitli alanlarda âlim olan ve uzman oldukları konularda eserler veren ünlü şahsiyetler de vardır.

45. (1) Aşkî Üsküdarî (ö.984/1576) [Şâir, yeniçeri]

Divân şâiridir. İstanbul'da Rumelihisarı'nda doğdu. Asıl adı İlyas Çelebi'dir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Gençliğinde babası gibi **yeniçeri** oldu. Alman seferinde öldüğü söylentisinin çıkması üzerine ulufesi kesilince Müeyyedzâde Hacı Halife'nin tekkesine kapanarak derviş olmuştur. Bir müddet sonra Ebu'l-Fazl Çelebi'nin aracılığıyla bir katipliğe tayin edilmişse de hastalanarak görevine devam etmediği için yine maaşı kesilmiştir.

Kanunî'ye sunduğu bir şiirinde yıllarca padişah kapısında kulluk ettiğini, piyade olarak seferlere katıldığını ve çeşitli fedekarlıklarda bulunduğunu anlatmaktadır. Sonunda padişahın emri ile kendisine bağlanan ödenek ile maddi sıkıntılardan kurtulmuştur. Padişah ona ayrıca ihsanda da bulunmuştur. Maddi sıkıntılardan kurtulan şâir, Üsküdar'da bir yalı satın alarak bilgin, sanatkar ve şeyhlerin toplandığı bir mahfil haline getirdiği bu yalıda yaşamaya başlamıştır. *Lat'f Tezkiresi*'nden itibaren bir çok kaynakta Üsküdarlı nisbesiyle anılması bundandır.

Bazı tezkirelerde, **yeniçerilikten** ayrıldıktan sonra Bektaşilikten Bayramîliğe geçtiği söyleniği gibi Mevlevî olduğu da söylenmektedir.

Devrinin güçlü şâirlerinden biri olan Aşkî'nin tasavvufî şiirleri de vardır. Şiirlerini sade ve samimi bir dille söylemiştir. Şiirleri bir *Divân* halinde toplanmıştır⁴³.

46. (2) Bîvücûdî Mehmed Tâlib b. Mustafa Üsküdarî (ö.1097/1685) [Şâir, âlim, mutasavvıf]

Tasavvufî yönü olan **âlim** bir şâirdir. Meşayih-ı Celvetiye ulemasındandır. Divitçi Şeyh Mustafa Efendi'nin oğludur. 1097/1685 tarihinde vefat ederek Şeyh Camii avlusunda babasının yanına defnedilmiştir. Mev'izeden *Mecâlis* isminde bir mecmuası, mufassal bir *Tabir-nâme*'si, muretteb *Divân-ı İlahiyât*'ı ve *Gülşen-i Esrâr* isminde bir eseri, ayrıca bir beyti Türkçe bir beyti Farsça olarak manzum bir *Kaside-i Bür'e Şerhi* vardır. *Ta'bir-nâme*'sinin mukaddimesinde Bîvücûdî mahlasını kullandığı görülmektedir⁴⁴.

47. (3) Raûfî Seyyid Ahmed Üsküdarî (ö.1171/1757) [Şeyh, şâir, âlim, ahlâkçı]

Halveti Tarikatı'nın Ramazaniyye kolunun ileri gelen **şeyh**lerinden biridir. Üsküdar'da Selamsız Mahallesi'nde Selâmî Ali Efendi Camii'nin avlusunda yatan Köstendilli Ali Efendi'nin halifelerindendir. Karabaş Tekkesi **şeyhi**dir⁴⁵. **Âlim** ve arif bir zattır. 1171/1757'de vefat etti. Doğancılar yakınında Yemen fatihi Sinan Paşa Camii'nin avlusunda metfundur. *Kurretü'l-Uyûn* isminde Türkçe risalesi ile ilâhilerini bir araya getirdiği *Divânları* vardır. Ayrıca *Şerh-i Kaside-i Bânet Suad* adlı şerh ile Galata Mevlevihanesi Kütüphanesi'nde 1160 tarihinde yazılan 66 ba-

⁴² Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s.76.

⁴³ Hasan Kamil, Yılmaz, "Hâşim Baba" md., İstanbul 1997, *DİA*, XVI, 406-407; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s.189; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmân*, IV, s.624; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâil*, haz., Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara 2001, II, s.1193, no: 4700.

⁴⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, s.246.

his üzerine düzenlenmiş vaazla ilgili Arapça bir *Mecâlis*'i vardır⁴⁶.

48. (4) Hâşim Baba Üsküdârî (ö. 1197/1782) [Şâir, mutasavvıf]

Hâşim Baba, Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı'nın 18.yy şâirlerindendir. Esas adı *Mustafa Şahin* olan Hâşim Baba, *Bandırmalızâde*, *Üsküdarlı Hâşim Baba* ve *Üsküdâr* mahlaslarıyla da tanınmaktadır. 1130/1718 yılında İstanbul Üsküdar'da doğdu. Üsküdar İnadiye'de Tavâşî Hasanağa Mahallesinde bulunan Bandırmalızâde Tekkesi'nin şeyhi Yusuf Nizameddin Efendi'nin öğrencisidir. 1197/1782'de vefat etti. Üsküdar'da Bandırmalızâde Tekkesi'nde metfundur. Hâşim Baba, Celvetiyye tarikatının Hâşimiyye kolunun kurucusudur. Bu kolu kurarken *Hamzavilik* (Bayramî Melâmiliği)'ten ve *Bektaşilik*'ten unsurlar almıştır. Hatta bir ara Bektaşî dedebabalığı da yapmıştır. Bu sebeple onun şiirlerinde tasavvufun pek çok terimleri ve Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı'nın belirgin özellikleri görülmektedir. Ayrıca çeşitli tasavvufî düşünceleri kendi şahsiyetinde ve kurduğu kolda birleştirmesi sebebiyle de önemli bir **mutasavvıf şâir**dir. Tasavvuf-taki "*hoşgörü*" anlayışının ve "*tevhid*" fikrinin sembolü gibidir. Birden çok tarikatla ilgisi olması kimi zaman tarikat ehli tarafından dışlanmasına sebep olsa da Hâşim Baba, özellikle bu yönleriyle incelenmeye değer orijinal bir şahsiyettir.

Melamimesrep bir sûfî olarak bilinen Hâşim Baba'nın bazı Melamilerce kutup diye tanındığı rivayet ediliyorsa da bu doğru değildir. *Varidât*ında cefr ilmi ve ebced hesabıyla geleceğe ait bazı bilgiler veren Hâşim Baba çok yönlü şahsiyeti sebebiyle bir yerde karar kılmamış ve her grup tarafından genellikle dışlanmıştır. Bu yüzden ne Bektaşilere Bektaşiliğini ve ne de Celvelilere celveliliğini kabul ettirebilmiştir.

Hâşim Baba'nın Celveti âsitanesi şeyhlerince dışlanması üzerine vefatından sonra mensupları kendisine Hâşimiyye adlı bir tarikat nisbet etmişlerdir. Meşihatında bulunduğu Bandırmalızâde Tekkesi bu tarikatın asitânesi olarak faaliyet göstermiştir.

Eserleri: 1. *Divan*, 2. *Varidât*, 3. *Ankâ-yı Meşrık*, 4. *Devriye-i Ferîşiyî*⁴⁷.

Ali Torun tarafından *Divânı*, Osmanlı Türkçesi'nden Günümüz Türkçesi'ne transkripsiyon harfleriyle aktarılmış, şiirlerin din-tasavvuf-cemiyet yönlerinden tahlili yapılmıştır.

49. (5) Sâlim Süleyman Bey Üsküdârî (ö. 1311/1893) [Şâir]

Öncekilerin tarzı üzere şiir söylemekle şöhret bulmuş otorilerden ve Mevlevî Tarikatı müntesiplerinden biri olup Üsküdarlıdır. Sûfî Mehmed Paşa'nın soyundandır. Maliye-i Duyûn-i Umûmiye şubesi hulefasındandı. Nesirdeki otoritesi, şiirdeki otoritesi düzeyindedir. 1311/1893'de Üsküdar'da vefat etti. Tunus Bağ'ından Karacaahmet'e giden caddenin ortasında ve sağ tarafta yol üzerinde metfundur. *Divan*'ı vardır. Bir şiiri şöyledir:

Revîyetle zafer kabil mi gene hikmet-i hakka

*Sen ister İbn-i Sina ister Felâtun-i Yunan ol*⁴⁸.

⁴⁹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, s.270.

⁵⁰ Daha geniş bilgi için bk. Yıldız, Alim, "Üsküdarlı Sâfî'nin 'Şî'r-i Sâfî' isimli Eseri Üzerine", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: VI, Sayı: 2, Sivas 2002, s. 269-271.

⁵¹ Eser için bkz. Yıldız, Alim, "Üsküdarlı Sâfî'nin 'İslâm-i Hazret-i Ömer Yahut Bir Harika' Mesnevisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: XIII-XIV, İzmir 2001, s. 219-249.

⁵² Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, s.292.

50. (6) Şems Osman Efendi Üsküdârî (ö. 1311/1893) [Şeyh, şâir, âlim, mutasavvıf]

Sûfilerin büyük **ediplerinden** ve Kaderiyye'nin önde gelen ariflerinden bir Alevî mürşididir. Üsküdarlıdır. 1311/1893 tarihinde vefat etti. Kabri, Üsküdar'da İnadiye'den Karacaahmet'e giden caddenin sağ tarafındadır. Önde gelen şâirlerden biridir. *Divânları* gerçekten arifâne ve şâirânedir⁴⁹. 1) *Kenzu'l-Meân*, 2) *Şem' ve Şebistân* isimlerinde iki manzum eseri olduğu söylenir. Ayrıca 3) *Adabu'l-Mürîd fî Sohbeti'l-Murâd* ile 4) *Mersiye li-Hz. Seyyidi's-Şühedâ İmâm-ı Hümâm Hüseyin Dest-i Ker* adlı iki eseri daha vardır.

51. (7) Sâfi Üsküdârî (ö.1319/1901) [Şâir, tarihçi, dilci]

Sâfi'nin **şâirliği** yanı sıra **tarih** ve **dilciligi** de vardır. Ancak şâirliği daha öne çıkmaktadır. Asıl adı Mustafa Sâfi'dir. Nükteli konuşan şâirlerden biridir. Yine şâirlerden Mehmed Emin Nühzet Efendi'nin oğludur. M. 1862 yılında babasının defterdar olarak çalıştığı Yanya'da doğmuştur. Bir süre sonra babasıyla birlikte İstanbul'a döndü ve Üsküdar İhsaniye Mahallesi'nde yaşamaya başladı. İlk tahsilini Üsküdar Fındıklı Mektebi'nde tamamladıktan sonra bir süre Selimiye Camii'nde Abdurrahman Efendi'nin derslerine devam etti. Abdulkadir Efendi adında birinden *Arapça, Farsça* ve *edebiyat* dersleri aldı⁵⁰. 1319/1901'de Halep'te vefat etti. Halep Mektûbî Muavinliği ile İstanbul'dan uzaklaştı. Hükümet Konağı civarındaki Cebile kabristanında metfundur.

En meşhur eseri; 1) *İslam-i Hazret-i Ömer* (yahut *Bir Harika*) isimindeki mesnevisidir⁵¹. Diğerleri; 2) *Cidâl-i Sa'd bâ-Müdde*, 3) *Şi'r-i Sâf*, 4) *Kavâid-i Farisiyye*'dir.

Bir şiiri şöyledir:

*Terk-i gafletse ey gönül maksad, zevk-i vahdetse müntehây-i emel,
Bârgâh Cenâb-ı Mevlâyı, arama âsumanda kendine gel*⁵².

52. (8) Abdurrahman Nesîb Dede (ö. 1258/1842) [Şeyh, vâiz, mutasavvıf, şâir, musikişinas]

Şeyh, mutasavvıf, şâir ve **musikişinas**tır. İstanbul'un Üsküdar semtinde doğdu. Aziz Mahmud Hüdayî asitanesi şeyhi olan babası Mehmed Şehabeddin Efendi'nin yanında yetişti ve daha sonra Celvetiye tarikatına intisap etti. Seyr ü sülûkünü tamamladıktan sonra Ayasofya Camii civarındaki Erdebil Tekkesine **şeyh** oldu. Babasının 1818'de vefatı üzerine de Aziz Mahmud Hüdayî asitanesine şeyh tayin edildi. 1827'de Ordu-yı Humayun **vaizliğine** getirildi. 1258/1842'de vefat etti. Vefatında âsitane avlusuna defnedildi. Kendisinden sonra şeyh olan oğlu Mehmed Ruşen Efendi de ölümüne kadar (1891) bu makamda kaldı.

Celvetiye tarikatının önde gelen şeyhlerinden sayılan Nesîb Dede'nin tasavvuf manzumeleri onun şiir sanatındaki kudretini ortaya koymaktadır. Seyyid mahlası ile yazdığı şiirlerini müretteb bir divanda toplamıştır. *Divan*'ının kendi el yazısıyla olan bir nüshası, Üsküdar'da Hacı

⁵³ Nuri, Özcan, "Abdurrahman Nesîb Dede" md., *DİA*, İstanbul 1988, I, s.168-169.

⁵⁴ O. Önerioy, "Üsküdarlı Ahmed Talât" md., *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1984, XXXIII, s.218.

⁵⁵ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâiku'l-Fudalâ I (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri III)*, nşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, s.165, 318-319.

⁵⁶ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmân*, II, 74; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâiku'l-Fudalâ II-III (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri IV)*, s.117.

⁵⁷ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâiku'l-Fudalâ II-III (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri IV)*, s.114.

⁵⁸ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâiku'l-Fudalâ II-III (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri IV)*, s.466; Tuhfe-i Nâilî, II, 484; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmân*, III, s.140.

Selim Ağa Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Ayrıca Celvetiye tarikatına dair bir risalesi olduğu da söylenmektedir. Nesib Dede **musiki** ile de meşgul olmuştur. Onun dinî mahiyette bazı eserler bestelediği, çeşitli el yazması güfte mecmualarında zikredilmekteyse de bunlardan sadece bir ilâhi ile din dışı sahada bir peşrevi zamanımıza ulaşabilmiştir⁵³.

53. (9) Üsküdarlı Ahmed Talât (1858-1926) [Yazar, şâir]

Yazar ve **şâir**dir. Binbaşılığa kadar yükselen bir asker ve musikişinas olan Ahmed Ağa'nın oğludur. Babasının görevi üzerine Van'a gitmiş, babasının ölümünden sonra ise İstanbul'a dönmüştür. Mahalle mektebinde ilk öğrenimine devam ederken kendisini koruyan ve yardımcı olan Hafız Ömer, onda mevlevilik sevgisi uyandırdı. Orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Selimiye camiiinde dersler veren müderris Berkofçalı Abdürrahim İlmî'nin derslerine devam etti. Ayrıca hikmet ve ilâhiyat öğrendi. Diyarbakırlı Hoca Refet'ten Hafız'ın *Divân*'ını okudu, Arap ve Acem Edebiyatını öğrendi. Önce adliye nezaretine memur, daha sonra başkâtip oldu. Ayrıca Adliye Muhasebe Müdürlüğü muhasebeciliği ve Bahriye nazırlığı müsteşarlığı görevlerinde bulundu.

Adliyede çalışırken bir yandan da "*Saadet*" ve "*Zuhur*" gazetelerine dinî makaleler, padişahın tahta çıkışı ve doğum günleri için kasideler yazdı. Bir müddet "*Saadet*" gazetesinin edebî yönetimini yürüttü. Donanma cemiyetlerinde çalıştı. Hilâliahmer'in Selimiye ve İhsaniye Yardım Derneği başkanlığını yaptı. Öldüğünde Şâir Nedim'in yanına defnedildi.

Kendisinin söylediğine göre, bir çok eser ve kitabı, çıkan bir yangında eviyle birlikte yanmıştır. Yanan eserleri arasında en çok üzüldüğü Abdülhamid dönemi ile ilgili manzum bir *tarihçe*dir. Beş yüz beyti aşkın bu tarihçeyi V. Mehmed zamanına kadar getirdiğini belirtir. Yanan eserleri arasında Rus-Japon sefaretnamesini, şiirlerini ve *Zaman-ı Saadet* adlı Abdülhamid'den önceki dönemi anlatan manzum bir eserini de sayar. Şiirleri bir araya toplanmamıştır⁵⁴.

Üsküdarlı şâirler oldukça fazladır. Bunların arasına şu isimleri de zikretmek mümkündür.

54. (10) Haşimzâde Seyyid Mehmed Haşimî Üsküdârî (ö.1076/1665) [Şâir, müderris, kadı]

Sahn **müderrisliği**, Bursa ve Galata **kadılığı** yaptı. **Şâir**dir⁵⁵.

55. (11) Kanî Mustafa Efendi (ö.1104/1692/93) [Şâir, katip, tezkireci]

Üsküdarlıdır. *Divân-i Humayun*'da **kâtip** olup sonra hâcelikle küçük ruznâmecî ve sonra tezkireci oldu. 1104/1692/93'de vefat etti. **Şâir**dir⁵⁶.

⁵⁹ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, II, s.388.

⁶⁰ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, II, s.403.

⁶¹ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, I, s.246.

⁶² Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, II, s.421.

⁶³ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV, s.848.

⁶⁴ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâiku'l-Fudalâ I (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri III)*, s.288.

⁶⁵ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâiku'l-Fudalâ I (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri III)*, s.338-339.

⁶⁶ Fıkhî Mehmed Efendi, *Tekmiletü's-Şakâik (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri V)*, s.23.

⁶⁷ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâiku'l-Fudalâ I (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri III)*, s.519-520.

⁶⁸ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâiku'l-Fudalâ II-III (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri IV)*, s.138-139.

⁶⁹ Nev'izâde Atâî, *Hedâiku'l-Hakâik f Tekmiletü's-Şakâik (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri II)*, nşr., Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, s.55,66,143,145.

⁷⁰ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâiku'l-Fudalâ I (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri III)*, s.278,480,513,638.

56. (12) Mustafa Üsküdârî (Zamîrî) (ö.1105/1694) [Şâir]

Divân-i Humâyûn katiplerindendir, şâirdir⁵⁷.

57. (13) Nâzif Üsküdârî (ö. 1106/1694/95) [Şâir]

Şâirdir. 1) *Divân-ı Nazîf*, 2) *Divân-ı Şi'r* adlı eserleri vardır.

58. (14) Şermî Şeştârî Ali Çelebî Üsküdârî (ö. 1127/1715) [Şâir]

Topçu taifesindendir. Şâirdir⁵⁸. *Şerh-i Gazel-i Hazret-i İdris-i Muhtefî* adlı bir eseri vardır.

59. (15) Reşid Efendi (ö.1143/1729/30) [Tarihçi, şâir]

Üsküdar'lıdır. Kaleminden yetişti. Hacegândan olup tarihçi olmuştur. Aynı zamanda şâirdir. 1142/1729/30'de vefat etti⁵⁹.

60. (16) Rıfat Ahmed Efendi (ö. 1144/1731/32) [Şâir]

Üsküdar'lıdır. 1144/1731/32'de vefat etti. Şâirdir⁶⁰.

61. (17) Mustafa Efendi Üsküdârî (ö.1149/1736) [Şâir]

Şâirdir. *Varidât, Istihrac Risâlesi* adlı eserleri vardır.

62. (18) Ahmed Efendi (ö.1151/1738/39) [Müderres, şâir]

Üsküdar'lıdır. Müderres ve Diyarbakır mollası oldu. Aynı zamanda Şâirdir. 1151/1738/39'de vefat etti⁶¹.

63. (19) Ruhî Efendi (ö. 1168/1754/55) [Şâir]

Üsküdar'lıdır. 1168/1754/55'de vefat etti. Şâirdir⁶².

Müderres, Kadı, Vezir, Sadrazam ve Başka Görevlerde Bulunanlar

64. (1) Agah Efendi (ö. 1032/1885) [Mahkame azalığı, devlet memurluğu]

Üsküdar'lıdır. Babiâli'de ve sonra adliyyede hizmet etti. İstanbul iptidâi ve istinaf mahkeme-lerinde senelerce aza oldu. 1302'de (1885) vefat etti. Yaşı yüzü geçkindi⁶³.

65. (2) Mahmudzâde Seyyid Mehmed Üsküdârî (ö. 1067/1657'den sonra) [Müderres]

Müderreslik yaptı. 1067'de Sitt-i Hatun'dan azledildi⁶⁴.

66. (3) Ahmed Ramazan Efendi Üsküdârî (ö. 1078/1667) [Kadı, musikişinas]

Dört defa Üsküdar kadısı, bir defa da Galata kadısı oldu. Musikişinastır⁶⁵.

67. (4) Abdulmuhsin Üsküdârî (ö. 1083/1672) [Âlim, müftü]

Mehmedî Üsküdârî'nin oğludur. Medine müftülüğü yapmıştır⁶⁶.

68. (5) Şeyh Mahmud Efendi Üsküdârî (ö. 1096/1685) [Kadı]

Şam kadılığı yapmıştır. 1096/1685'de vefat etti⁶⁷.

⁷¹ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâiku'l-Fudalâ II-III (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri IV)*, s.172,266,315,404.

⁷² Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâiku'l-Fudalâ II-III (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri IV)*, s.293,657.

⁷³ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, I, s.242.

⁷⁴ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, II, s.206.

⁷⁵ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâiku'l-Fudalâ II-III (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri IV)*, s.668.

⁷⁶ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, I, s.123.

⁷⁷ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, I, s.365.

⁷⁸ Fıkhî Mehmed Efendi, *Tekmiletü's-Şakâik (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri, V)*, s.173-174.

⁷⁹ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, I, s.254.

⁸⁰ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, I, s.365.

69. (6) Karabacak Mehmed Efendi Üsküdârî (Kadızâde) (ö. 1109/1697) [Müderriş, kadı]
Sarı Abdullah Efendi'nin arkadaşı, Karabacak Mehmed Efendi'dir. Murad Paşa-yı Cedid Medresesi'nde müderrişlik yaptı. Eyyüb kadısı oldu⁶⁸. Ayrıca 1093'de Manisa⁶⁹, 1098'de de Diyarbakır⁷⁰ kadısı da oldu. 1109/1697'de vefat etti.

70. (7) Üsküdârî Abdurrahman Efendi (ö. 1112/1700) [Müderriş]
Büyük âlimlerin hizmetlerine vasıl olmuştur. Çeşitli medreselerde **müderrişlik** yapmıştır. 1112/1700'de vefat etti⁷¹.

71. (8) Dersîâm Ömer Efendi Üsküdârî (ö.1121/1709'den sonra) [Dersiam, kadı]
Değişik medreselerde **müderrişlik** yaptı. 1121'de Murtazaabâd kadılığından azledildi⁷². Vefatı 1121'den sonradır.

72. (9) Ahmed Efendi (Kadızâde) (ö. 1135/1723) [Müderriş]
Üsküdarlıdır. **Müderriş** ve **tezkiireci** oldu. 1135/1723'de vefat etti⁷³.

73. (10) Hüseyin Efendi (ö.1138/1726) [Müderriş]
Üsküdarlıdır. **Müderriştir**. 1138/1726'de vefat etti⁷⁴.

74. (11) Haffafzâde Mehmed Üsküdârî (ö.1142/1729) [Müderriş]
Müderriştir. Topkapı Ahmad Paşa medresesinde müderrişlik yapmıştır. 1142/1729'de vefat etti⁷⁵.

75. (12) Mehmed Efendi (Huffafzâde) (ö.1142/1730) [Müderriş]
Üsküdarlıdır. Ahmed Efendinin oğludur. **Müderriş** olup 1142/1730'da vefat etti⁷⁶.

76. (13) Ahmed, Sâmiâde Ahmed Efendi, Üsküdârî (ö. 1151/1738) [Müderriş, şâir]
Müderriş ve **şâir**dir. 1151/1738) vefat etti.

77. (14) İsmail Efendi (ö.1162/1749) [Müderriş, molla, kadı]
Üsküdarlıdır. Mirzâzâde Mehmed Efendi'nin kız kardeşinin oğludur. **Müderriş** ve **molla** olup Medine **kadısı** oldu.1160'da (1747) İstanbul kadısı oldu daha sonra ayrıldı. 1162'de (1749) vefat etti. Üsküdar'da dayısının yanına defnedildi. Oğlu Sadık Mehmed Efendi'dir. Torunlarından biri Hamdullah Ref'et Efendi'dir⁷⁷.

78. (15) İsmail Efendi (el-Hacc) Üsküdârî (ö. 1164/1751) [Âlim, kadı]
İstanbul **kadılığı** yaptı. Âlimler arasında önemli bir yeri vardır. Fazilet ehli biridir. Üsküdar'da 1164/1726'da vefat etti⁷⁸.

79. (16) Ahmed Efendi (ö. 1168/1755) [Müderriş]
Üsküdarlıdır. **Müderrişlik** ve Diyarbakır **mollalığı** yaptı. 1168/1755'de vefat etti. Haydarpaşa'da metfundur⁷⁹.

80. (17) Sadık Mehmed Efendi (ö. 1197/1783) [Müderriş]

⁸¹ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV, s.267.

⁸² Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, s.286.

⁸³ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâiku'l-Fudalâ II-III* (Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri IV), s.2.

⁸⁴ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, II, s.245.

⁸⁵ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, I, s.425.

⁸⁶ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, IV, s.466.

⁸⁷ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, I, s.154.

Üsküdarlı İsmail Efendi'nin oğludur. Müderristir. 1197/1783'de vefat etti. Sultanse-lim'e defnedildi⁸⁰.

81. (18) Emin Mehmed Paşa (Zaimzâde) (ö.1205/1790/91'ler) [Vezir]

Üsküdarlıdır. Koca Yusuf Paşa'ya **kethüda** olup harplerde beraber bulundu. 1205'de (1790/91) kendisine **vezirlik** rütbesi verildi. Harp sırasında esir oldu ve orada vefat etti⁸¹.

82. (19) Atıf Ahmed Efendi (ö.1221/1806) [Reisülküttâb]

Üsküdar'da Attar Kengirli Derviş Osman'ın oğludur. Lalelili Mustafa Efendi'nin dairesine devam edip **hazine kâtibi** oldu. Daha sonra kethüda kalemine **memur** oldu. Sonra âmedi ka-lemine girip Âmed-i Divân-ı Humayun oldu. Daha sonra **reisülküttâb** oldu. 1221'de (1806) vefat etti. Üsküdar'da Şerif Kuyusu'nda sofada defnedildi⁸².

83. (20) İbrahim Efendi Üsküdârî (ö. 1222/1807'den sonra) [Müderris]

Müderristir. 1087'de Nişancı Paşa-yı Atik medresesinden azedildi⁸³. Vefatı 1087'den sonradır.

84. (21) Hamdullah Refet Efendi (ö. 1233/1818) [Müderris, molla]

Üsküdarlı İsmail Efendi'nin torunudur. **Müderris** ve **molla** oldu. 1233/1818'de vefat etti⁸⁴.

85. (22) Emin Mehmed Efendi (Hafız) (ö. 1235/1820'ler) [Müderris]

Üsküdarlıdır. **Müderrislik** yaptı. 1235/1819/20'de Eyüp **kadısı** oldu. Bu senelerde (1820'ler) vefat etti⁸⁵.

86. (23) Mustafa Ağa (Hafız) (ö.1236/1821) [Bâbüssaâde ağası]

Üsküdarlıdır. Sarayda yetişerek kapı, yani **bâbüssaâde ağası** oldu. 1222'de (1807) saray-dan çıkarıldı. 1236/1821'de vefat etti⁸⁶.

87. (24) İbrahim Hilmi Paşa (ö. 1240/1825) [Vezir, sadrazam]

Üsküdar'da Atik Valide Camii yakınında ocak beytulmalcısı Çiçekçi Mehmed Ağa'nın oğ-lu olup H. 1160'da (1747) doğdu. **Bostancı**, sonra **turnacı** olup 1210'da (1795/96) **Kudüs ağası** ve sırasıyla kul kethüdası oldu. 1220'de (1805) **yeniçeri ağası** olup 1221'de (1800) **vezir** rütbesi ile **sadrizam** oldu. Serdar-ı Ekremlik'le orduya gidip orduda yeniçerilerin is-yanı yüzünden firar etti. 1222'de (1807) azledildi. Birkaç ay sonra Selanik valisi oldu. 1224'de (1809) Bosna valisi olup 1228'de (1813) azledildi. Rütbesi kaldırılarak Gelibolu'ya gönderildi. Bir müddet sonra vezirlikle Kandiye ve sonra İçel valisi oldu. 1234'de (1819) ve-zirliği kaldırılarak İstanköy'e sürüldü. 1235'de (1819/20) vezirlikle oraya muhafız oldu. 1236'da (1820/21) ilâveten Adana valisi olup 1240'da (1825) İstanköy'de vefat ettti. Üskü-dar'da adına taş dikilmiştir. Zeki, fukaraperver, hoşsohbet ve okur-yazardı. Saltanata bağlı olup ocaklıyı sevmezdi. Haydarpaşa'da metfundur⁸⁷.

Değerlendirme ve Sonuç

Görüldüğü gibi Üsküdârî nisbesi ile anılan ünlüler arasında *vezir*, *sadrizam*, *kadı* ve *şeyhülislâm* gibi üst düzey devlet adamlarının yanı sıra bir çok ünlü bilim adamı ve sanatkâr da bu-lunmaktadır. Şüphesiz her biri bulunduğu konumda önemli görevler ifâ etmiş, Osmanlı Dev-leti'nin gelişmesine değişik yönlerden katkılar sağlamıştır.

Geçmişe doğru gittikçe söz konusu âlimlerin temayüz ettikleri bilim dallarının daha çok dini ilimler olduğu görülmektedir. Osmanlı toplumunun inanç ve kültürel yapısının gere-

⁸⁸ Ahmed Yüksel, Özemre, "Yeni Nesil Eski Üsküdar'ı Arıyor", <http://www.kentimistanbul.com/haber.asp>

ği olarak dini ilimlerin ağırlıkta olması tabiidir. Bu yüzden beşeri ilimlere olan temayül ikinci sırada yer almıştır.

Bunun tabii bir uzantısı olarak özellikle bazı Üsküdarlı âlimlerin, Arap Dili ve Edebiyatı'nda, her konuda müstakil eser verecek derecede oldukça ileri düzeyde oldukları görülür. Kur'an-ı Kerim'in ve onun Peygamber tarafından tefsir ve yorumundan ibaret olan Sünnet'in Arapça olması, dini ilimlerin tahsilinde Arapça'nın vazgeçilmez bir unsur olarak kabul edilmesini sağlamış, onu adeta dini ilimlerin bir parçası haline getirmiştir. Bu yüzden âlimler eserlerinin bir çoğunu Arapça olarak yazmışlardır.

Bu durum, Osmanlı Türk toplumunun dine verdiği önemin bir yansıması olarak yorumlanabilir. Dini ilimlere, özellikle Kur'an'a ve Sünnet'e vuküfiyetin iyi Arapça bilmekten geçtiğinin bilincindedirler. Zira dini iyi anlayabilmek için Kur'an dili olan Arapçayı iyi bilmek gerekmektedir. Onun için Arapça'yı bilmeye büyük önem vermiş, hatta Arap Dili ve Edebiyatı alanında eserler bile yazmışlardır. Bunun en bariz örneğini Mehmed Emin Üsküdarî teşkil etmektedir.

Üsküdarî âlimlerin *tefsir*, *hadis*, *fıkıh*, *kelam*, *siyer*, *ahlak*, *tasavvuf* ve bunun gibi dini ilimlerin her alanında eserler verdikleri ancak dinin pratiği olan *fıkıh* alanında daha fazla yoğunlaştıkları görülmekte, fıkıhı, sırasıyla *hadis*, *tefsir* ve *kelâm* ilmi takip etmektedir. Bu sıralama, verdikleri eserlerin adeti, hacmi ve müellif çokluğuna göredir. Buradaki yoğunlaşmanın kişisel kabiliyet ve tercihlerden kaynaklandığı söylenebilir.

Tasavvuf alanındaki yoğunlaşma hepsinin üstündedir. Söz konusu dinî alanlarda ihtisas sahibi olan bu âlimlerin bir çoğu aynı zaman birer mutasavvıftırlar ve tasavvuf alanında eserler vermişlerdir. Tasavvufî ekoller gönüllü irşad faaliyetlerinin bir parçası olarak kabul edilecek olursa, fethedilen yeni toprak halklarının İslamlaşma ve Türkleşmesine büyük katkı sağladıkları muhakkaktır. Ancak bunu, yazılı eserlerden ziyade sözlü irşad yoluyla yaptıkları da bir gerçektir. Şeyh ve Tasavvuf ehli kişiler her ne kadar bu alanda önemli eserler vermişlerse de *din*, *ahlâk* ve *sosyal* alanda toplumun eğitim ve terbiyesini bu yolla sağlamışlardır. Onun için Üsküdarlı Seyyid Ahmed Münib Efendi *Mecmua-i Takâyâ* adlı eserinde Üsküdar'da 47 kadar tekkenin bulunduğunu ifade etmektedir. Bu durum aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde eğitimin sivil olmasının tabii bir sonucudur. Toplumun bu yolla eğitilmesi Osmanlı Devleti'nin de işine gelmekteydi. Çünkü toplumda eğitilmiş insan sayısı artıkcâ bireysel suç işleme oranının azalacağı da bir gerçektir. Toplum ne kadar eğitilmiş olursa kuşkusuz devlet de o kadar huzurlu ve her alanda başarılı olur. Ahmet Yüksel Özemre, canlı bir şahit olarak bu gerçeği "*Eskiden Üsküdar'da sosyal hayat o kadar güvenliydi ki, karakollara hiç iş düşmezdi. Kurban Bayramı'nda bizim evde 5 tane kurban kesilirdi. İlk önce gayrimüslimlere dağıtıldı. Hristiyanlar da paskalyalarda bize hediyelerini sunardı.*"⁸⁸ şeklindeki sözleri ile dile getirmektedir. Bu tür sivil eğitimin olumlu yansımalarını yine Ahmed Yüksel Özemre'nin şu ifadelerinde görmek mümkündür: "*Çarşının Müslüman esnafı da gayri müslim esnafı da sabahleyin birbirini gözetler, eğer kendisi siftah etmiş de komşusu daha henüz siftah etmemişse, ikinci gelen müşterisini; 'Efendim; komşum henüz siftah etmedi. Ricâ etsem, ona gidebilir misiniz?' diye müşteriyi komşusuna yönlendirirdi.*

⁸⁹ Ahmed Yüksel, Özemre, *Üsküdar'da Bir Attar Dükkânı*, İstanbul 1997, s. 9-10; Üsküdar Sehâveti, *Zaman Gazetesi*, (11.05.2002); <http://www.itiraf.com/basin/123.htm>; <http://www.zaman.com.tr/2002/05/11/yorumlar/default.htm>

“Müşteriyi aldatmak şöyle dursun, esnaf, İslâm tasarruf endişesiyle, müşterinin fuzûl para harcamamasına bile dikkat ederdi. Kasaya girecek olan paranın daha fazla olması esnaf için asla bir câzibe teşkil etmezdi. Meselâ Düzgünman’ların aktar dükkânında, 50 kuruşluk çekilmiş karabiber almak isteyen müşteriye ‘bayatlayınca kokusunu kaybedeceği’ hatırlatılarak ‘şimdilik 25 kuruşluk karabiber almanın daha isabetli olacağı’ ikaz edilirdi. Müşterinin hakkının geçmemesi için, malın ambalajlandığı kâğıdın aynısı terâzinin ağırlık kefesine dara olarak konur ve daha da garantili olsun diye ayrıca, tartılan malın birkaç gram daha ağır çekmesine özen gösterilirdi⁸⁹”.

Şüphesiz Üsküdar halkının bu eğitimine söz konusu âlim ve mutasavvıfların büyük payı vardır.

Camiler de bir anlamda okul vazifesi görmekteydi. Yetkin olan her görevli gönüllü olarak camilerde ders okuturdu. Bu tür tâlî ve gönüllü faaliyetlerin de Üsküdarlı bazı âlimlerin yetişmesine büyük katkı sağlamıştır.

Üsküdarlı tarihçi âlimlerin yazdıkları eserler içerisinde *Osmanlı Tarihi* ve *İslam Tarihi* alanlarında kapsamlı eserler bulunduğu gibi *biyografi*, *menkibe* veya *kısm zamanları kapsayanlar* da vardır.

Eski âlimler sadece ihtisas sahibi oldukları ilimlerle uğraşmamış, *sanat*, *müzik* ve özellikle *şir*le de ilgilenmiş, *divanlar* yazmışlardır.

Üsküdarlı âlimler arasında şâirlerin ağırlıkta olduğu görülür. Şiirlerinde daha çok *divan* edebiyatı hakimdir. Söz konusu şâirler halkı irşad etme faaliyetlerini bir yandan ilâhî tarzındaki şiirlerle bir yandandan da nesir yoluyla gerçekleştirmişlerdir. Ancak şeyh konumunda olan hemen hemen herkesin şâirlik yönü bulunmakla beraber halkla bütünleşmeyi daha çok sözlü irşad yoluyla sağlamışlardır.

Üsküdarlı âlimler arasında müzisyenlerin de önemli bir yeri vardır. Ünlü hanende ve bestekârların yetişmesi, Üsküdar halkının hem zarif ruhluluğunu ve hem de sanat zevkini yatsıtmakta, ayrıca ilgi alanlarının çeşitliliğini göstermektedir.

Özellikle âyet-i berkenar Kur’an-ı Kerim yazmakla şöhret bulmuş olan Hasan Rızâ’nın neşihle yazdığı Mushafların, harflerinin güzelliği kadar rahat okunabilmesi, hareketlerinin isabetli yerlere konulması bakımından da erişilmesi güç bir mükemmeliyette olması, ayrıca Sultan Reşad’ın arzusuyla yazdığı sekiz ciltlik *Sahih-i Buhâr*’nin yazı güzelliği, hat sanatının bu şahısta erişilmez bir boyuta ulaştığını göstermektedir. Bu durum Üsküdar’ın ününe farklı bir boyut kazandırmaktadır.

Üsküdarlı âlimler arasında resim sanatında da çok ünlü kişilerin yer alması bir ayrıcalıktır. Resim sanatına yönelişin Osmanlı’nın son zamanlarına denk düşmesi, bu tür bir yönelişin Batıdan etkilenmenin bir sonucu olduğu söylenebilir.

Geriye doğru gittikçe, Osmanlı âlimlerinde hakim olan çok yönlü ansiklopedik kişiliğin, Cumhuriyete doğru yaklaştıkça yerini ihtisaslaşmaya bıraktığını görmekteyiz. Ayrıca ilgi alanları, dinî ilimlerden ziyade beşerî ilimlere kaymış, örneğin *coğrafya*, *edebiyat* ve *roman* alanlarında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir.

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür: Üsküdar geçmişte yetiştirdiği ünlü bilim ve devlet adamları ile her zaman adından söz ettirmiş, bilim dünyasına önemli katkılar sağlamıştır; sağlamaya da devam edecektir. Sözlerime, Üsküdarlı âlim ve ünlülerin yaptıkları bütün çalışmalarını geniş boyutta ele alacak, eserlerinin neşrine ve gün yüzüne çıkarılmasına katkı sağlayacak geniş boyutlu ve derinlemesine çalışmaların yapılması dileğinin altını çizerek son veriyorum.